

Handelingen des provincialen synodi van Zeelant, gehouden by authorisatie van de E.E. heeren Staten binnen de stad van ter Tholen, begonnen den 12ten ende geendicht den 20sten Novemb. 1602 ten bywesen van de E. heeren mrs. DANIEL JACOBI ende JOHAN HUYSSSENS, raden der Staten van Zeelant, als gecommiteerde van de voorsz. heeren om desen synodum te assisteren.

Vooreerst is den naem des Heeren van den dienaer der plaetsen GERARDUS PLATEEL aengeroepen, ende by de heeren mrs. DANIEL JACOBI ende JOHAN HUYSSSEN, gecommiteerde raden van de heeren Staten van Zeelant, tot overstaen desselven synodi specialycken gecommiteert, openinge des aenstaenden synodi gedaen.

Daernaer syn de credentien van de gecommiteerde der vier classen gelesen, met dewelcke verschenen syn:

uyt Walcheren:

HARMANNUS FAUKEEL ende GERSON BUCERUS, dienaren van Middelborch ende Vere, met JOHAN RADERMAKER ende HENDRICK BOGAERT, ouderlingen van Middelborch ende Vlissingen;

van Schouwen:

HENDRICUS BRANT ende ARNOLDUS ARNOLDI, dienaren van Ziericzee ende Renisse, met LENAERT WARYN ¹⁾ ende VINCENT COUWENBURCH, ouderlingen van Dreyschoir ende Nieuwerkercke in Duyvelant;

van Suytbeverlant:

WILHELMUS NICOLAI ende ANDRIES CANEN ²⁾, dienaren des woorts van der Goes ende Cloetingen, midtsgaders PIETER WILLEMSSEN ende JOHAN SLEESE, ouderlingen van der Goes ende Capelle;

van der Tholen:

GERARDUS PLATTEEL ende MARCUS ZUERIUS, dienaren des woorts van ter Tholen ende Bergen ³⁾, midtsgaders WILLEM JACOBSSSEN VRYBERGE, ouderlinck van ter Tholen, ende PAULUS VAENS, ouderlinck van Bergen ³⁾. Maer alsoo desen lactsten om wettelycke oorsaken niet en konde tegenwoordich syn, heeft de classe van der Tholen in syne plaetse ⁴⁾ extraordinaerlyck verkoren JOHANNEM PANTINUM, dienaer des woorts tot Scherpenisse, ende is van den synodo aengenomen, midts dat sulx van niemant en sal in consequentie getrocken worden.

¹⁾ „Waryn” AA* heeft „Maryn”. ²⁾ Canen” AA* heeft „Caen”. ³⁾ „Bergen” AA heeft „Berghen op den Zoom”. ⁴⁾ „in syne plaetse” ontbr. in AA*.

Daerna is mette meeste stemmen verkoren tot praeses synodi HENRICUS BRANT, assessor HARMANNUS FAUKEEL ende scriba MARCUS ZUERIUS.

Is ¹⁾ gelesen seker extract wt de notulen van de E.E. heeren Staeten, overgelevert by de E.E. heeren JACOBI ende HUYSENS, inhoudende de resolutie by den voornooden h.h. Staeten gemackt, daermede de celebratie van de synode geauthoriseert ende de voorschreven heeren gecommiteert worden om den voornooden synodo te assisteren ende tegenwoordich te zyn, waerop de synodale vergaderinghe, gevraecht synde, dancken de E.E. Staten van hetzelfde consent ende weynschen alsoo jaerlicks te moghen tsamenkommen.

Is goetgevonden, dat de gedeputeerde des synodi sullen rekenschap gheven van haer lasten, die haer in den voornooden synodo syn opgeleyt.

De voorseyde gedeputeerde hebben overgelevert de puncten, wt de articulen des provincialen synodi van der Goes getoghen, daerin haer authorisatie ende puncten, haer van den synodo opgeleyt, waren begrepen, mitsgaders de originale apostillen, haer van den E. heeren Raden ²⁾ daerop verleent, van datum den 27^{en} Mey 1597, gearapheert DE MALDEREN ³⁾ ende onderteekent JOHAN HUYSENS.

Hebben oock overgelevert zekeren brief van wegghen het synodus van Sujthollant an den synodum deser provincie geschreven, ten eynde desen synode soude gelieven in hare versamelyngghen eenen gedeputeerden te zenden, alsoock in d'andre synoden, daermede sy dezelve correspondentie hebben, gelyck ter anderen syden wederom alle synoden, daermede sy haere correspondentie houden, elck eenen van den haren tot den synodum van Zeelant souden committeren, wanneer die quame te vergaderen. Op welke sy met advys der classen antwoordende, de saecke om gewichtige redenen afgeslaegghen hebben.

Is oock geresolveert, dat die voorseyde gedeputeerde souden schriftelicke rekenschap geven van hare bysonderste ⁴⁾ handelyngghen, die sy als gedeputeerde des synodi gedaen hebben, wtgenomen wat angaet de cruyskercken,

¹⁾ Van hier tot pag 55 (zie aldaar noot 1) is de acte geschreven door een ander (nl. Faukelius) Het begin kan van den scriba Zuerius zyn. ²⁾ „Raden” AA* heeft „Staten”. ³⁾ „de Malderen” AA* heeft „d Malderees”. ⁴⁾ „bysonderste” AA* heeft „bysondere”.

waervan sy bericht sullen doen dengenen, die daertoe specialick sullen worden gecommiteert.

De voorseyde gedeputeerde hebben haere handelinghen schriftelick overgelevert ende versocht, indien daer wat in gevonden wierdt, daarvan de synodus onderrichtinghe ofte voorder verklaeringhe behoefde, dat hun soude gelieven tselve aen te segghen, praesenterende van alles verklaeringhe ende contentement te doen. Versochten oock wijder van hare voorschreven diensten ontslaghen te zyn.

Naerdatt de voorseyde schriften gelesen waren, de vergaderinghe, ommegevraecht synde, heeft verklaert niet te hebben, dat naerder verklaeringhe behoeft, haer bedanckende van haeren dienst ende haer midsdesen daarvan ontslaende.

Is voorgenomen het gravamen des classis van Walcheren nopende de verklaeringhe des 36 artyckels van den synodus provincialis, tot Middelburg gehouden anno 1591, waerover, alsoo de kercken van Walcheren in geschil gevallen waren angaende tgetal der personen wt yder kercke, die in de classe macht souden hebben om over alle voorvallende saecken te stemmen, alsoo dat den voorseyden 36 artyckel verscheydelick van beyden zyden aengetoghen werdt ende de vraghe was, of de meeninghe van dien voorschreven artyckel zy, dat wt yder kercke alle de dienaeren met een of twee ouderlynghen ofte maer eenen dienaer ende eenen ouderlynek in de classe stemmelick verschijnen souden om alle voorvallende saecken te besluyten, daerop versoekende de andre drie classen respectivelick op dit geschil te letten ende hare gedeputeerde te vol-lasten, is by den gedeputeerden van den drie respective classen, synodalick vergadert synde, gehoort tgene ten wedersyden is geallegeert ende gesien de schriften ende vertooghen, ten gelycken van wedersyden overgelevert, ende op alles rijpelyck gelett, naerder verklaerende den zin ende meeninghe des angeroerden 36 artyckels, geseijt den zin daarvan te zyn, dat alle dienaers in de classicale vergaderinghe sullen vermoghen stemmelick te verschynen om te verhandelen het stuck van de leere ende alle zaecken, de gemeene regeringhe der kercke angaende, behoudens dat alle partyculiere quaestien, voorvallende onderlynghe tusschen kercken of particuliere personen, alleene bij eenen dienaer ende ouderlynek wt yder kercke sullen worden gedecideert, sonder dat daerom de andre dienaers sullen behoeven wt te staen ofte verliesen deliberatijf advis, alleenelick dienende tot directie ende niet ten definitive.

Angaende de oversettinghe des bibels, die versocht wierdt, is goetge-

vonden bij maniere van advis (naerdien hetzelfde eigentlick angaet den nationalen synodum), dat het goet ware, niet een geheel nieuw werck te maecken maer verbeteringhe te doen ende van de oude oversettinghe te laeten, wat lijdlick is.

Het ampt van de gedeputeerschcap des synodi, verordent in den Goeschen synodo, wordt van desen synodo onnoodich geacht ende om redenen afgeschafft. ¹⁾)

Het beroepen ende examen der nieuwer predikanten blijft bij degene, dien sulcks in den gearresteerden synodo provinciali tot Middelburgh bevolen is, ende sullen de classen acht nemen op de eerlicke afkomste, opvoedinghe, qualiteyt, gaven, voorgaende handel ende wandel derselver, opdat den dienst des godlicken woordts om eenighe accidenten, haren persoon angaende, achteraeen gheen afsien ofte lasterynghe onderworpen en sy.

Die van nu voortaan tot den synodum sullen gecommitteert worden, sullen daer kommen met voorbedachte resolutien in saecken, die de leere ofte gemeene kerckenregeringhe angaen, van dewelcke, sooverre eenighe stucken voorvielen, waerover eenighe kercken tusschen elkanderen oneens waren, sullen de redenen haerer twijfelinghe te vooren den respectiven classen aendienende ende openen, opdat se daerover in den synodum met goede resolutien verschynen moghen. Maer wat angaet eenighe geringhe zaecken ende die ex particularibus facti aut juris circumstantiis, dat is wt den bysonderen omstandigheden van zaecken of recht, moeten geordeelt worden, sullen sy kommen alleene met advijsen.

De classes sullen hare vrijheyt hebben om tot den synodum af te veerdighen, die se achten sullen de bequaemste te zyn, sonder dat nootsaekelick soude moeten tusschen den dienaren keer gehouden werden.

Is oock goetgevonden, dat men geene schriften angaende de religie in drucke wtgeven en zal noch oock int bysondre door brieven teghen eenighe ketelachtighe geesten schryven sonder voorgaende kennisse der classe respectieve ende der professoren theologiae.

De Engelsche predikanten, geropen synde in dese landen tot den kercken-

¹⁾ Hierop volgde in onzen cod. deze bepaling: „Is goetgevonden, dat men in het afvraghen van de stemmen over de gravamina alleen sal aennemen, wat classicalick geadviseert ofte geresolveert is, het en ware de stemmen gelyck vielen, in welcken gevalle men personelick”. Daarvan zijn eerst de woorden „het en ware — personelick” doorgeshaald en daarna ook de daaraan voorafgaande weggestreept.

professie van de Gereformeerde religie, sal in het beroepen van den kerckendienaer gekent worden, ende indien hij eenen anderen wt het collegie der overheynt ofte yemant anders in syn afwesen volmachticht, sal deselve moeten professie doen der voornoomde religie.

Een ambachtsvrouwe, synde weduwe ofte jonghe dochter ende doende professie van de Gereformeerde religie, en sal int verkiesen van eenen kerckendienaer gheen stemme hebben, doch sal vermoghen als overheynt eenen manspersoon, synde litmaet der gemeynte, in hare platse te substitueren.

Men sal geene kercke eenen dienaer opdringhen. Nochtans en mach niemants jonckheynt veracht worden, volgens de leere Pauli.

Alsoo in den 4^{en} artyckel synodi ter Goes werdt geordoneert, de inlantsche studenten voor de wtlandsche tot den kerckendienst te promoveren, worden bij de inlantsche studenten verstaen alle, die onder den synodo van Zeelant syn, tsy dat se op haer eygene particulierer ofte opt slants kosten gestudeert hebben.

In het hertrouwen van wedunaerts ende weduwen sal men desen tydt onderhouden, dat de weduenaers ten minsten twee maenden, maer de predikanten ten minsten zes maenden toeven sullen, de weduwen ten minsten achthien weken, desen tyt te rekenen van het overlyden der vooriger parture tot den tyt der ondertrouwe.

Daer is een generael formulier van den synodo beraemt, dienende den kerckenraden tot berichtinghe angaende de maniere van houwelicksche beloften af te nemen, dewelck by den acten deses synodi hiernaer werdt bijgevoeght.

Tot verklaerynghe van den 4 artyckel des gearresteerden synodi van Middelburch segt de synode, dat de approbatie van de magistraet, gheene professie van de Gereformeerde religie doende, int beroepen van eenen predikant hierin bestaet, dat hy verklaere, of hy op den handel ende wandel des beropenen ministers yet hebbe te segghen, daeromme hij hem in syn gebiet niet en soude willen dulden.

De synodus blijft by den 6 artyckel des gearresteerden synodi van Middelburch, waerin geordoneert werdt, dat niemant en sal prediken sonder te zyn een bevesticht dienaer van een seker platse.

Dewyle de ervarenheyt leert, dat somtyts den noot vereijst, dat by den kerckendienaren ofte ijemandt van haren huysgezinne ijert anders ter handt getrocken wordt, hetsy cophandel ofte lantbouwerie, soo sullen de classes respectie daerover wel toezien, opdat door sulcks niemant syne studien te kort of den dienst kleenicheyt en doe.

Alsoo ¹⁾ in den synodo van Middelburch artic. 68 goetgevonden is, dat geene afsnydinge geschieden en sal dan met advys van de classe ende dat met sulck adviseren den beclaechden schynt het middel van appel tot de classe benomen te syn, soo verordent de synodus, dat de classis selve ofte eenige van haer daertoe gecommiteert sulck eenen beclaechden persoon te voren sullen aanspreken ende alsoo in syne tegenwoordicheyt syne saecke examineren ende daerop naer gelegentheyt adviseren.

De uysterste straffe tegen dronckenschap, kyvagie, tuysscherye, gewoonlyck ende openbaerlyck geschiedende, beraemt in den 72sten artyckel des Middelborchschen gearresteerden synodi, sal onderhouden worden.

Deselfde straffe sal gevolgt worden tegen openbaer ende gewoonlyck tuisschen, spelen met caerten ende teyrlingen ende huys daermede openhouden.

Aengaende de persoonen, die men om wettelycke redenen binnenslants weygart te trouwen ende, buytenslants treckende, by papen ofte andere persoonen onwettelyck ende heymelyck tsamen gevoegt worden, wort goetgevonden, dat soodanich misbruyck den heeren Staten aengegeven worde ende ordre daertegens versocht, opdat het plaaccaet van politie onderhouden werden mochte.

Niemant en sal mogen trouwen degene, met dewelcke hy staende syn voorgaende houwelyck geboeleert heeft. Hierom sal aen den E. heeren versocht worden, dat het hun gelieve hierin te voorsien.

Men sal aen de E. heeren Staten versoecken, dat het grouwelyck ontheiligen der sabbath ende vastdagen mach geweirt worden, ende dat men op den biddagen niet en sal trouwen.

Alsoo het onbillick is, dat de ongedoopte persoonen voor de gemeyntheit getrouwt worden, sal men van den heeren Staten hierop eene algemeine ordre versoecken om alle confusie te weiren.

¹⁾ Van hier tot aan het slot is de acte weer geschreven met de hand, die ook het begin schreef; zie blz. 51, noot 1.

Is goet ende nut gevonden in de kercke Christi, dat men alle jaren eens ofte eer, indient noot is, sal synodum provincialeum houden.

De bevoorderinge des nationalen synodi sal den heeren Staten van Zeelant gerecommandeert worden.

Men sal aen de E. heeren Staten wederom versoecken ordonnantie de casibus matrimonialibus.

Elcke classe sal haren eygenen last dragen in het versorgen der kercken onder haer respectivelyck gelegen, wanneer het met ordinaire sorge te doen is. Maer wanneer eenigen extraordinairen noot voorvalt, het lant int gemeyne aengaende, sullen de respective classes by beurten daerin voorsien.

Geene dienaers en sullen vermogen op yemants begeirte, van wat qualiteyt hy oock sy, den h. doop buyten gewoonelycken tyt ende plaetse te bedienen.

Men sal aen de E. heeren Staten versoecken, dat op merckelycke straffe verboden worde de vermetelycke ende onbehoorlycke konste van het gepretendeerde waerseggen ende de bedevaerden, die voor de siecken tot santen ende santinnen tot groote lasteringe ende ontheyliginge des goddelycken naems by eenige superstitieuse menschen in de provincie van Zeelant gedaen ende aengenomen worden.

Dewyle men bevint, dat de jeucht uyt dese provincie ter scholen besteedt wort onder den vyant, niet alleene in den steden, maer oock ten platten lande onder contributie sittende, sal men aen den E. heeren Staten versoecken, dat sulks mochte geweirt worden ende dat het hare E. E. gelieve het placcaet dienaengaende te amplieren ende te doen onderhouden.

Op den brief des Suythollantschen synodi, daermede sy versoecken sekere maniere van kerckelycke correspondentie met desen synodo te houden, is besloten, dat de praeses ende scriba aen haer sullen schryven, hoedat sulx alhier niet en is goetgevonden.

De kercke van Colynsplate, synde onder Bewestenschelt, sal voortaan om hare gelegentheyt gevoegt worden by de classe van Walcheren.

Men sal een boeck maken, daerin de acta aller nationaler ende Zeelantscher synoden byeen vervat sullen worden, ende een koffer sien te becomen, waerin men alle synodale schriften ende papieren bewaren sal. Ende

dit koffer sal bewaert worden by de kercke, daer de synode laetst is geweest, die oock hetselve op den naesten synodum sal beschicken.

Aen de E. heeren Staten sal vertoon worden, indien het geviele dat eenige landen uytgegeven wierden om bedeyct te worden, dat het haer gelieve sorghe te dragen voor den kerckendienst ende wat dien aenleeft.

Het classe synodael sal voortaan de gravamina der vier classen in een corpus redigeren, deselve evenwel latende in forme, als sy overgeschreven syn.

De heeren Staten sullen versocht worden, dat het hare E. gelieve de rethoryekspelen, selfs oock de latynsche ende fransche ende andere, die in de scholen ofte elders gebruyckt worden, by placcate af te schaffen.

Om den artyckel van het nederdalen Christi ter hellen te brengen int Geloove, by JAN UYTENHOVE sangswyse gestelt, sal men die woorden:

Aent cruys gestorven en geleyt
int graf, tot syns doots sekerheyt,

aldus veranderen:

Aent cruys gestorven, geleyt int graf,
ende gedaelt ter hellen af.

Want aldus wort den artyckel van het nederdalen Christi ter hellen hierin begrepen. ¹⁾

Yeder classis sal een boeck hebben, vervatende alle synodale acten, soo nationalia als provincialia Zelandiae, dewelcke by allen dienaren sullen onderteeckent worden.

Is voor goet gevonden, dat de visitatie der kercken int werck gestelt worde achtervolgende het formulier, in desen synodo beraemt ende achter de acta bygevoegt.

Belangende het doopen der kinderen ten platten lande, alwaer in de weke eenen sekeren dach tot den doop bestemt wort ende weynich volck verschynt, wort goetgevonden, dat men sekere texten, daertoe best dienende, gereet hebben sal om deselve paraphrastice te verclaren ende daeruyt eenige leeringen ende vermaningen te trecken naer gelegentheyt der toeoorders, ende daernaer sal het formulier des doops gelesen worden.

¹⁾ „Want aldus — begrepen” ontbr. in AA’.

Op de vrage, of de broeders van Suytbeverlant gehouden syn viermael sjaers te vergaderen, volgens den 38sten artyckel des nationalen synodi, gehouden in den Hage, ende den 36sten des provincialen synodi van Middelborch, is goetgevonden, dat het besluit, dienaengaende by den voornoemden classe gemaect, sal geannulleert worden ende dat hetselve classe, soovele mogelyck is, sal des winters tsamenkomen.

Alsoo de synodus met vele saecken van besyden gemoeyt wort, soo is goetgevonden, dat voortaan niemant, dan die met credentie ende instructie daertoe belast is, en sal vermogen yetwat in den synodo voor te stellen. Ende aengaende degene, die buytenaf staen, en sullen niet vermogen yet voor te stellen ofte te advisereren ofte in te spreken dan door degene, die van hare classe totten synodum gecommitteert syn.

Wort goetgevonden, dat twee classen den last sullen hebben om elke eenen persoon te verkiesen, die van des synodi wegen de versoecken aen de E. heeren Staten doen sullen, ende wat van hen gedaen is aen den anderen classen ende oock aen hare respective classen ofte mondelyck ofte schriftelyck rapporteren. Doch wordt den classen te bedencken gegeven, of het niet oorbaer en sy, dat hiertoe personen genomen worden uyt degene, die in den synodo verschenen waren. Ende byaldien het gevele, dat de lasten, hen van den synodo opgeleyt, binnens jaers niet en konden afgehandelt worden, sullen de twee andere classen in de plaetse ende last succederen. Ende syn vooralsnu verkoren Walcheren ende Schouwen.

De cruyskercken sullen by de classe van Suytbeverlant versorcht worden door twee predikanten, van haer daertoe verkoren, ende dat voor den tydt van een jaer, naer welcks eynde die van ter Tholen ende dan voorts de andere succederen sullen.

Opdat de synodale tsamenkomsten ten minsten coste van den lande gehouden mochten worden, soo en sullen geene personen, dan die tot ende van de synode syn gecommitteert, op slants coste ter maelyt komen.

Het classe van Walcheren sal den naesten synodum versorgen.

De censura morum gehouden zynde, is de versameling naer acnroepen des goddelycken naems vreesamelyck gescheyden.

Aldus gedaen ter plaetsen, tyde ende presentien als boven. Ende wor-

den de E. E. heeren Staten van Zeelant gebeden hetgene hier om goede ordre te houden besloten is, te willen advoyeren ende hanthaven.

HENRICUS BRAND WILLEMSSEN, hujus synodi electus praeses.

HERMANNUS FAUKELIUS, praesidis assessor.

MARCUS ZUERIUS, synodi scriba. 1)

Forme 2) van de inspectie over de gemeijne kercken te houden 3), beraemt in den synodo provinciali Zelandiae, gehouden binnen ter Tholen an. 1602 4).

Also de inspectie, dewelcke geordonneert is wt den name van de classe respectivelick te gheschieden, daertoe is dienende, dat de suyverheyt der leere ende alle goede geregeltheyt in de gemeynthe Godes onderhouden werde, zo zullen degene, die dit toesicht by de classe bevolen wert, henzelven reguleren naer tgene hiernaer volcht.

Eerst zullen hiertoe twee inspectores van de classe door secrete stemmen vercooren worden wt degene, dewelcke daertoe van de bequaemste geacht zullen werden. Ende zal dit haer ampt van de eene ordinaire classe tot de andere ghedueren, in welcken tydt sy gehouden zullen syn zovele kercken, als naer het goetvinden der classe mogelijk is, te besoecken ende daervan ten eynde des voornoemden tyds in de classe reeckenschap te geven, welcke classe de voorverhaelde wyse onderhouden zal tot de vergaderinghe des provincialen synodi.

Daernaer hun ampt zal syn: te hooren de predicatien der dienaren ende neerstelick te letten niet alleene op de materie der voorsz. predicatien, of namelick geene onreyne leere ofte menschelicke fabulen ende verdichselen daerby vermencht werden, maer ooc op de maniere van de leere zelve, of die stichtelick ende profytelick is voor den volcke, ende of hy vasthoudende zy aen het gesonde woort Gods, mitzgaders of een dienaer de forme van de bedieninghe in den doop ende andersins gebruyckende is naer de ordonancie der kercke.

Hierenboven zullen zy met alder beleeftheyt ende voorsichticheyt vernemen, tzy ter plaetze zelve, daer den dienaer staet, of op andre plaetzen naer gelegentheyt der zaecken, aen de ouderlinghen of diaconen of andersins aen degene, die lidmaten syn der kercke, of den dienaer neerstich is in alle dinghen, dewelcke dienen tot opbouwinghe der gemeynthe, als in syne stu-

1) Deze onderteekeningen zijn eigenhandig. 2) Deze „forme van de inspectie” is weer met een andere hand geschreven dan de acta zelf. 3) „houden”. Hierop volgden de woorden: „volgende den 40 art. der kerckenordeninghe, beraemt in den nationalen synodo, gehouden binnen den Haghe int jaer 1586.” Dit is doorgestreept en vervangen door de woorden „beraemt — 1602.” 4) „an. 1602” ontbr. in AA’.

dien, in de besoeckinghe der lidmaten ende vertroostinghe der siecken, mitzgaders in het ordinaris houden des kerckenraeds ende opteekeninghe zo der kerekelicker handelinghen als der namen van de gedoopte ende der houwelickscher ondertrouwen ende trouwen.

Wyder is hun ampt toesicht te nemen, of den dienaer hem gheschiedt draecht in zynen wandel ¹⁾, ende of niet eenighe twist ende oneenicheyt in de ghemeynte is of andre disordre, streckende tot achterdeel der kercke, dewelcke met alder haest gebetert dient te werden.

So nu de inspecteurs by den dienaer ofte voorstanders der kercke eenighe merckelicke faute gevonden hebben aengaende hetgene hierboven verhaelt is, zullen dezelve eerst int bysondere tot beteringhe ²⁾ vermanen. Ende zo de faute zodanich is, dat se verdient de opschortinghe van den dienst (achtervolgende de acta synodalia), zullen sy vernemen, of den kerckenraet dienvolgende haer gequeten heeft, ende so niet, zullen denzelven kerckenraet vermanen haer officie te doen, maer zo zules niet en helpt, syn gehouden de zaecke in de classe aen te dienen. Soot geringhe fauten syn, die heydelick connen gebetert worden naer gedane vermaninghe tot beteringhe, zullen ooc alle hulpe naer gelegentheyt der zaecke bewysen. Ende zoot niet en helpt, naerdatt alle trappen der vermaninghe volgende den regul Christi Matth. 18 aen hem gehouden syn, zullen se de zaecke eerst den kerckenraedt ende in faute van de verbeteringhe daernaer de classicale vergaderinghe aendien.

Eyndelick zo ymand hem beswaert vonde in de censure ofte handelinghe dezer inspecteurs ende dese hem niet en voldeden, zal vermoghen zynen toevlucht tot de naeste classe te nemen.

HENRICUS BRAND WILLEMSSEN, hujus synodi electus praeses.

HERMANNUS FAUKELIUS, assessor praesidis.

MARCUS ZUERIUS, synodi scriba ³⁾.

Forme ⁴⁾ ende maniere van te ondertrouwen, dienende tot instructie voor den kerkendienaren, gestelt in sijnodo provinciali Zelandiae, gehouden ter Tholen den 15^{en} Novembris 1602.

I. De houwelicksche ondertrouwe sal geschieden ter plaetse ende ten daghe, als den kerckenraet pleeght ordinairelick te vergaderen.

Den dienaer des woordts, die praeses is des kerckenraets, zal de afvraggingen doen in harer tegenwoordicheijt.

¹⁾ „wandel” AA* heeft „handel ende wandel”. ²⁾ „tot beteringhe” ontbr. in AA*. ³⁾ Deze onderteekeningen zijn eigenhandig. ⁴⁾ Deze „forme ende maniere van te ondertrouwen” is weer geschreven door de hand van den assessor Faulkelius,

Geen dienaar sal iemand mogen ondertrouwen op eenige andre platse, dan daer hy ordinariis dienaar is, ten ware om noodelick afwesen des ordinarii ende dan daertoe van den kerekenraet dier platse specialick versocht sijnde.

Den dienaar sal in het ondertrouwen acht nemen om af te vraghen die dinghen, die in sijnodis achtervolgende het woordt Gods angaende de houwelicke beloften besloten zijn, als:

Ten 1en, of die contrahentes den christelicken doop ontfangen hebben. Want soo niet, sal men densulcken weijgeren te ondertrouwen, totdat sij christelick gedoopt zijn.

Desen sal den dienaar ten tweeden afvraegen, of geen bloetvrienschap of maeghschap tusschen haer en is in sulcken graden, in denwelcken te houwelicke van God verboden is.

Ende om dese gradus wel te kunnen onderscheijden zal goet zijn, dat de dienaers somwijlen lesen die schrijvers, die zuiverlick van dese materie geschreven hebben, als TH. BEZAE boexken De repudiis et divortiis examen, MELANTHONIS, ZANCHIUS ende eenige rechtsgeleerde, mitsgaders die antwoorden, die in sijnodis nationalibus ende provincialibus de casibus matrimonialibus gegeven zijn.

Die noijt getrouwt zijn geweest, soo sij beneden den jaeren, int placaat van policie wtgedruckt, sijn, te weten jongegesellen beneden hare 23 ¹⁾ jaeren ende de jonghedochters beneden hare 20 jaeren, sal men vraghen, of sij oock consent hebben van haer ouders ofte den langstlevenden derzelve met den vooghden (indien sij eenige hebben), ende indien sij geen ouders en hebben, van hare vooghden ende naeste van den bloede hun bestaende, dwelcke blijcken moet af door het mondelick verklaeren derzelve, soo sij tegenwoordich sijn, ofte, soo niet, door brieven van haer geschreven, of door geloofweerdige getuijghen.

Item of sij oock bejide vrij zijn ende met niemant anders verbonden noch versproken met houwelicke belofte. Ende voor degene, die van andere ende 'wt onbekende platsen kommen, is hiervan nootsakelick tgetuijgenisse van geloofweerdighe ende bekende lieden, die se lange als vrie personen gekent hebben.

Ende alsoo het houwelicke een vrijwillige ongedwongen verbijndinge moet zijn, sal men de contrahentes afvraegen, of sij oock willich sijn malkanderen belofte van houwelicke te doen.

Die te vooren getrouwt zijn geweest ende door de doot harer be-echtede vrij zijn geworden, boven de voirgemelde vrage angaende tbloetvrienschap sal men vernemen naer de doot harer vooriger parthie ende hoelanghe die

1) „23” AA* heeft „25”.

overleden zij, welke voor den gemeenen man moet zijn ten minsten twee maenden, voor den predikanten zes maenden, ende voor de weduwen achtien weken, alles voor de ondertrouwe, welckes alles blijcken moet of door geloofweerdige getuygen of door wettelick geschrift.

II. De ondertrouwe sal geschieden achtervolgende die acta synodalia per verba de praesenti op dusdaniger manieren:

Tot den man:

Ghij N. belooft vrijwillich ende onbedwongen voor God ende dese vergaderinghe te trouwen tot uwe wettelicke huijsvrouwe N. hier tegenwoordich, als de drie geboden gegaen sijn sonder wettelicke veranderinghe, ende daerop geeft ghij haer nu uwe houwelicke trouwe.

Tot de vrouwe:

Ghij N. belooft vrijwillich ende onbedwongen voor God ende dese vergaderinghe te trouwen tot uwen wettelicken man N. hier tegenwoordich, als de drie geboden gegaen sijn sonder wettelicke veranderinghe, ende daerop geeft ghij hem nu uwe houwelicke trouwe.

III. Dese belofte gedaen synde, sal men de ondertrouwe vermanen, dat sy God bidden, dat Hij haer toekomende houwelic wille zegenen, dat sy den Heere vreesen ende dienen naer zijn woordt, dat sij haer in alle kuyscheyt dragen ende, alsoo sy noch niet getrouwt en zijn, dat sij haer van malkanderen onthouden, totdat het houwelic voor de kercke bevestight is, opdat haer tsamenkomste mochte geschieden tot Gods eere ende hare zalicheijt.

Deser alsoo ondertrouwer namen zal men drie Sondaghen naer malkanderen der gemeente voordragen, ende dan oock ende niet eer (soo geen veranderinghe voorkomt) sal men die in den houwelicken staet bevestighen.

Soo die contrahentes in verscheyden platsen wonen, sullen de geboden werden gedaen ter plaetsen van eens ijgelicks woninghe. Sullen oock vandaer wettelick getuygenisse bringhen, dat haer geboden gegaen sijn sonder veranderinghe, dwelcke sij sullen overgeven ter plaetse, daer sy begeeren bevestight te worden.

Hiervan sal den kerckenraet notitie houden ende alles wel duijdelick in een bijsonder boeck opteekenen, gelyck oock den tydt ende plaetse, wanneer ende waer die ondertrouwe in den houwelicken staet bevestight zyn, opdat sy des noot ende daertoe versocht synde moghen daervan getuygenisse geven.

HENRICUS BRAND WILLEMSSEN, hujus synodi electus praeses.

HERMANNUS FAUKELIUS, assessor praesidis.

MARCUS ZUERIUS, scriba synodi. ¹⁾

¹⁾ Deze onderteekeningen zijn eigenhandig. Zij ontbr. in AA*, die in plaats daarvan heeft „Onder stont: ghecollationeert met het oorspronckelycke, comt overeen. By my Marcus Zuerius, synodi scriba”. Deze onderteekening van Zuerius is eigenhandig.

Extract 1) uyt de notulen van de gedeputeerde synodi Zelandiae nopende degene, die geexamineert ende totten dienst des woorts bequaem ende dienvolgens beroupeleick geoordeelt zyn, volgens den 1sten art. des synodi van der Goes, tsedert April 1597 tot October 1602 inclusive.

I. JOANNES PANTINUS, beropen totten dienst des woorts van de gemeente tot Hoedekenskercke, is binnen Berghen opten Zoom, zijne propositie gehoort zynde, by de gecommiteerde des classis van Tholen ten overstaen van de gedeputeerde des synodi geexamineert ende, nadat op alle zijne qualiteyten wel gelet was, bequaem geoordeelt totten kerckendienst opten 29sten Julij 1597.

II JOORIS DE COOSTERE is na gedane propositie ende examen by de gecommiteerde des classis van Schouwen ten overstaen van de gedeputeerde synodi [geexamineert] 2) ende, nadat op zijne qualiteyten wel was gelet, bequaem geoordeelt om by de voorsz. gedeputeerde gebruyct te werden in den dienst van de cruyskercken in Vlaender. Geschiet binnen Ziriczee den VIII^{sten} Octobris 1597.

III. JACOBUS MIGRODIUS, als vooren geexamineert etc. tot Scherpenisse den III^{den} Martii 1598, is totten kerckendienst van Scherpenisse toegelaten.

III. EDUWAERT ADRIAENSSEN, als vooren geexamineert binnen Ziriczee op den 7sten Junij 1599, is totten kerckendienst van Noortbeverlant toegelaten.

V. GODEFRIDUS CORNELII, geexamineert als vooren binnen Ziriczee opten 23sten Novembris 1599, is totten kerckendienst van Hamstede toegelaten.

VI. JACOBUS VERVEST, als vooren geexamineert binnen der stede Goes opten 17^{den} Julij 1600, is totten kerckendienst van Weerden toegelaten.

VII. ABEL DE MONIER. geexamineert als vooren binnen Ziriczee den 19^{den} Sept. 1600, is totten dienst der kercken van Elckelzee toegelaten.

VIII JOANNES BUSSONIUS, als vooren geexamineert tot Oostcappel op den 5^{den} Junij 1601, is totten kerckendienst van Soutelande 3) toegelaten.

IX. PASCHASIUS DE MEESTERE, geexamineert als vooren binnen Middelburgh opten XIII^{den} Decembris 1601, is totten dienst der gemeijnte van Biggenkercke toegelaten.

X. JACOBUS HONDIUS, geexamineert als vooren binnen Vlissinge opten III^{den} Julij 1602, is totten kerckendienst van Vlissinge voorsz. toegelaten.

XI. THOBIA DE WITTE, als vooren geexamineert tot Middelburgh ende totten kerckendienst van Oostcappel toegelaten opten 27sten Septemb. 1602.

1) Op den buitenkant van dit extract staat met de hand van Faulkelius: „Copie van tgene de gedeputeerde des synodi volgende den last haer in synodo ter Goes opgeleijt, overgegeven den 15en Novembris 1602”. 2) „geexamineert” dit woord ontbreekt in het h.s. 3) „Soutelande” in plaats van „Oostcappel voorsz.” dat doorgestreept is.

XII. ANTHONIUS WALLAEUS, als vooren geexamineert binnen Middelburgh opten XVII^{den} Octobris 1602, ende is totten dienst der gemeente van Koukercke toegelaten.

Redenen ende gronden, met dewelcke de gelijkstemminge der kercken in de classicale bijeenkomsten bewesen wort, gestelt uijt name ende van wegen der derthien kercken in Walcheren, die deselve gelijkstemminge goetvinden ende versoecken. ¹⁾

Alvooren opdat men wete, waerop desen handel loopt, soo en is de questie niet, oft alle de kerckendienaren persoonlijk in de classicale vergaderinge mogen verschynen, maer oft aldaer uijt ijeder kercke meer als eenen dienaer ende eenen ouderlingh stemmen mogen. Derthien kercken in Walcheren seggen: neen; twee daerentegen seggen: ja. De redenen van de voornoemde derthien kercken sijn dese naervolgende.

Ende eerst ²⁾ die genomen sijn uijt de articulen onser kerckenordeninge, gemaect in de provintiale synodo van Zeelant, gehouden tot Middelburgh anno 1591.

Den 36^{en} art. derselver kerckenordeninge luyt aldus: Dese classis sullen sooveel mogelijk is alle drij maenden bijeencomen, tot denwelcken sullen verschijnen uijt elcken kercke eenen dienaer met eenen ouderlingh oft meer naer gelegentheyt met brieven van credentie. Alwaer aen te mercken staet, eerst den regel selve, daerna de woorden daeraen hangende (oft meer nae gelegentheijt) Den regel is clær ³⁾, voorschrijvende eenen wet ofte regel, die van elke kercke moet ⁴⁾ onderhouden werden, overeencomende met tgene dat den synod. generael dese aengaende gemaect heeft, namelijk dat uijt ider kercke eenen dienaer ende eenen ouderlingh verschijnen sal. De woorden in parhthesi wijsen [niet] ⁵⁾ aen, wat altoos maer somwyle in den noodt naer eijsch ende ⁶⁾ gelegentheyt geschieden mach, want alsdan sullender meer verschijnen uijt elke kercke, niet alleen meer dienaren maer meer ouderlingen, overmits den artyckel spreect van elke kercke, uijtdruckende bejde dienaren ende ouderlingen, waerop de clause oft parenthese nootsakelyck siet. Ende oversulcx parenthesis wijst aen, niet wat ordinaerlyck maer wat extraordinaris ende somwijlen sal mogen

¹⁾ Hierop volgt nog in DD: „overgelevert in de synodale vergadering ter Tholen, gehouden desen 13 Novemb. 1602”. Onze cod. heeft echter, evenals LL, in margine: „Overgelevert in synodale vergaderinge, ter Tholen gehouden, bij mr. Joos van Laeren ende Nicolai Olivario desen 13 Novembris 1602”. ²⁾ „eerst” verbeterd naar DD en LL. In onzen cod. staat „eer”. ³⁾ „clær” DD heeft „hier”. ⁴⁾ „moet” DD en LL hebben „altdy moet”. ⁵⁾ in deze „redenen ende gronden” is het tusschen [] geplaatste, tenzij anders gemeld wordt, aangevuld uit DD en LL. ⁶⁾ „ende” DD en LL hebben „der”.

geschieden. Men seght ons hiertegen, dat de clause: ofte meer naer gelegenthey, sij te verstaen van de stadskercken, alwaer meer predicanten sijn als ¹⁾ ten platten landen ende daerom hare gelegenthey sij die alle uijt te senden, alsoft den sin der woorden ware: uijt elcke [kercke] ten platten landen sal verschijnen eenen dienaer ende eenen ouderling, maer overmits de gelegenthey der stedenkercken soodanich is, datter meer predicanten sijn, soo sullen sij ooc meer (dat is alle) ende altijt met macht om te stemmen in de classe verschijnen. Doch indien sulcx den rechten sin ware, soude volgen, [dat] de stedenkercken niet en souden vermogen met eenen dienaer ende ouderlingh alleene te verschijnen, daer nochtans den artyckel een ider kercke sonder onderscheyt (uijt elcke kercke, seght den artijckel) soodanige verschijninge beveelt. Soo men seght, dat het vrijgelaten sij, het meerdergetal in soodanige ordinare gelegenthey der stedekercken te gebruycken, soo moet sulcke vryhey staen ofte bij de classe ofte bij de kercke, in dewelcke die gelegen ²⁾ is. Staet het bij de classe, soo vermach se door de meeste stemmen van hare vergadering tselve af te slaen oft toe te laten. Nu ist alsoo, dat hetselve door de meeste stemmen onser classe afgeslagen wort. Oversulcx can bij ons niet geleden worden, dat de stedekercken met haer meerdergetal stemmen souden, maer indien men hout, dat het in den vryhey sulcker kercken sij het meerder ofte mindergetal naer haer eijgen goetduncken te gebruycken, wij laten int oordeel van alle onpartijdige rechtters, wat schijn der billicheijt het heeft, daer ³⁾ eenige kercken ordinaerlyck ende over alle dingen, die voervallen, tsij haer eijgen selven oft andere rakende (want den artyckel heeft geen gevalle uijtgenomen noch geen bepalinge gestelt), sullen mogen tegen den wille van ander kercken, oft die schoon veele meer in getale syn, verre den meesten deel der kercken in de ordinare vergadering met acht ofte negen stemmen overtreffen. Voorder indien men desen gelegenthey wil duijden op de gelegenthey van de gewoonte, die de classen alsdan (wanneer de sijnode dit beraemde) hadden, alsoft de meninge ware, dat alsulcke gewoonte soude blijven, wij antwoorden, dat bijaldien tselve soo te verstaen ware, gansch onnoodich ende te vergeefs soude geweest sijn de uijtdrucking van de woorden (met eenen dienaer ende ouderlingh uijt elcke kercke), hebbende de synode daermede genoechaem te kennen gegeven, niet te sien op eenige gewoonte maer op goede wetten, desen aengaende in de voorige generale sijnode gemaect. Daerenboven dient aengemerckt, dat den artyckel seght, dat de personen, die in de classe verschijnen, met credentiebrieven moeten [voorzien zyn, maar indien alle de dienaren ende

¹⁾ „als” DD en LL hebben „als in de kerken.” ²⁾ „gelegen” DD en LL hebben „gelegentheit”. ³⁾ „daer” LL heeft „dat”.

ouderlingen ¹⁾ uit den stedenkerken] verschynen, soo behooren dan ooc alle de ouderlingen te verschijnen, dewijle den artijckel uitdruckelijck de dienaren met de ouderlingen in een graet stelt, gelijk er oock geen onderscheyt tusschen hen te maken en is int stuck van de kerckenordeninge. Ende alsoo sij alle, dat is de heele collegie der kerckenraden, verschijnende, soude niet de credentie geheel onnodich syn, die alleene gegeven wort [om] de gesondene personen te namen ²⁾ ende te machtigen om uijt name van huer principale te stemmen? Sooveel ysser af, dat de stedekercken in onse classe met alle hare dienaren verschijnende tot noch toe gene credentie-brieven medegebracht en hebben, alsoo metterdaet oordelende, dat se in sulcken gevallen onnodich sijn.

Maer om voorder te bewijzen, dat de verclaringe, bij ons gedaen op den voorsz. 36^{en} art., sijn volgende den rechten sin ende meninge van de provinciale synode ende niet de verclaringe, die van andere twee kercken hiertegen mochten bijgebracht werden, dienen aengemerckt sommige andere artijckelen, in deselve kerckenordeninge gestelt, dewelcke met dese onse uijtlegginge versterckt ende vastgemaect [daarentegen met de uitlegging der twee andere ³⁾ kerken gekrenkt en ommegeestooten] werden.

Eerstelijck den 30^{en} art. luyt aldus: Die in dese voorseyde tweederleij vergaderinge afgesonden worden, sullen haer credentie ende instructien, onderteeckent van degene, die se uijtsenden, medebrengen ende dese sullen alleen keurstemmen hebben, alwaer het woordeken (alleen) eigentlijck gestelt wort om het overige getal soowel der dienaren als der ouderlingen van het stemmen uijt te sluyten. Soo men seght, dat het overige getal, twelcke de sijnode door het woordeken (alleen) uijtsluyt, maer te verstaen sij van de ouderlingen [en niet van de dienaren, behalven dat zoodanig een onderscheid tusschen dienaren en ouderlingen] in het stuck der regeringe, daerin sij behooren gelijk te wesen, vrent ende ongeschickt sij, soo ist ooc dat alle sijnoden besluyten, dat in de classicale [ende] sijnodale bijeencomsten⁴⁾ sooveel ouderlingen als dienaren des woorts stemmelyck verschijnen sullen, indien men soude willen voorwenden, dat dese tweederleij vergaderinge, waarvan den 30^{en} art. gewach maeckt, niet van de classe maer alleen van beide de sijnod. provinciale ende generale te verstaen sij. Wij antwoorden, dat sulcx niet alleene wederleijt wort door den volgenden 31^{en} art., seggende, dat in [desen] tweederleij bijeencomsten bij den presidem ende assessorem een scriba sal gevoeght worden, hetwelcke mede in de classe geschiet, daeruyt men merckt, dat [ze] onder dese tweederleij vergaderinge gerekent worden, maer ooc omdat de particuliere sijnode den generalen niet en can iet voor-

¹⁾ „ende ouderlingen” ontbr. in LL. ²⁾ „namen” DD heeft „muniëren”. ³⁾ „der twee andere” LL heeft „deser twee”. ⁴⁾ „sijnoden besluyten — bijeencomsten” DD heeft „synodale vergaderingen”.

schryven ofte bevelen, hetwelcke dese onse provinciale sijnode doen soude, indien onder dese tweederleij vergaderinge de generale sijnode begrepen ware, sulcx dat den voorgemelden art. eijgentlijk den classe ende den particuliere sijnode aengaet. Hierenboven is noodich, dat men van gelijcke saecken een gelijcken oordeel geve, nu de provinciale sijnode ende classicale vergaderinge comen overeen in de maniere van uijtsenden met credentie-brieven naer uijtwijzen van den 36^{en} art. voorsz. Daerom moet hiervan een gelijck oordeel gegeven werden, te weten dat soowel in de classen als in de sijnoden niemant en stemmen dan die alleene, die met credentie-brieven afgevaerdicht syn.

Ten anderen den 24^{en} 1) art. onser kerckenordeninge beveelt, dat uijt ider classe tot den particuliere sijnodum twee predicanten ende twee ouderlingen verschijnen moeten, maer soo de classen evenveel stemmen moeten hebben in de sijnode, niettegenstaende de eene classe de andere verre overtreft in veelheijt der kercken, soo moeten ooc de kercken gelijcke stemmen hebben in de classen, alhoewel de eene kercke meer dienaren ende ouderlingen heeft dan de andere. Want dat van de kercken classicalijk bijeenvergadert (sooveel de gelijcke stemminge aengaet) tselve oordeel moet gegeven syn als van de classen sijnodalijk vergadert, bewijzen wij: ten eersten, de kerckenraden en hebben geen ander aensien in classen dan de classen in haren particuliere sijnoden [dewyle de kerckenraden voor leden haerer classen, gelijck de classen voor leden 2) des particulieren synodi gehouden moeten worden, daarom de classen in haren kerckenraden, gelyk de particuliere synoden] in hare classe bedeeft 3) ende onderscheijden syn, soodat de leden der classicaler vergaderinge sijn de kerckenraden ende niet eijgentlijk de kerckelijcke personen, dewelcke in de classe anders niet sijn dan geleden eens lidts. Anders soude niet alleen alle dienaren maer ooc alle de ouderlingen in haer besondere syn leden der classe ende volgens dien daer altyt stemmelijk verschynen moeten. Ten anderen, den kerckenraden 4) syn den classen eveneens onderworpen 5) gelijck de classes de particuliere sijnoden achtervolgende den 32^{en} art. onser kerckenordeninge, lujdende: Hetselven seggen heeft de classis over de kerckenraet, hetwelcke de particuliere sijnoden heeft over de classis. Maer nu de particuliere sijnodus heeft te seggen over de classen als over haer leden. soo moeten dan de kerckenraden hare classe als leden onderworpen sijn, ten welcken aensiene in den 37^{en} art. geseyt wort, dat in de classicale vergaderinge de kercken (merckt wel: de kercken, niet de kerckelijcke personen) van den preside over tgene, dat in deselve ommegaet, ondervraeght worden. Ten derden,

1) „24^{en}” DD en LL hebben „42^e.” 2) „haerer classen — leden” ontbr. in DD.
 3) „bedeeft” DD heeft „verdeelt”. 4) „kerckenraden” DD heeft „kerkendienaren”.
 5) „onderworpen” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „verworpen”.

de classen hebben gelijke redenen met den synode om gelijke ordre ende stemminge te onderhouden, want gelyck de redenen van de particuliere kercken, onder éche classe begrepen, in de vergaderinge, niet meerder macht de classe verschijnende, al t'onervaren, oft die saken, die daer verhandelt worden, swaerder ende van meerder gewichte, dan dewelcke voor de synode comen. Om het cleijn getal der kercken cants niet wesen, want het getal der persoonen in de [synode is ongelyk minder dan het getal der personen in de] minste classen, die immers, hoe cleyn sij is, meer als de sesthien persoonen uytbrenght. Wat aengaet d'onervarentheyt der persoonen, die aldaer mochten verschijnen, die en can de ongelyck stemminge in de classe niet veroorsaken, want ten eersten en verschijnen aldaer geen persoonen, dan die door het oordel der gemeijnte bevonden [worden] enighsins bequaem te wesen om de kercke Gods te helpe regeren, hetwelcken indien sij doen connen in haren kerckenraeden met hulpe van weijnige, sij sullen ooc eenichsins connen doen in de classe met hulpe van veele. Ten anderen, soo en soude d'onervarentheyt, indien se ¹⁾ voorviel, niet anders connen veroorsaken dan een meerder getal van deliberative stemmen ende niet van deffinitive, over welck eygentlijk het verschil is. Anders soude de generale synoden seer onbedacht geweest syn, dewelcke, de gelyckstemminge der kercken sonder uijtnevinge bevelende, op dit gevaer niet gelet en hebben. Eijndelick, men can niet seggen, dat in de classe saecken van meerder gewichte gehandelt worden dan in de synodo, want in meerder vergaderinge en handelt men niet dan tgene in mindere niet en heeft connen afgehandelt worden. Oversulcx, naerdien in de synoden, die een meerder vergaderingh is dan de classe ten aensien van haer gebiedt ende swaerder dingen verhandelt, niet meer persoonen uijt de meerdere classen vereijst en worden als uijt mindere, soo volght ooc dat de classe, die onder de synode staet ende minder saken verhandelt, niet en behoeft uijt de meerder kercken meer stemmende ²⁾ persoonen dan uijt de mindere toe te laten. Ten derden, den 78 art. der kerckenordeninge luyt aldus: Geen kercke sal over een ander kercke, geen dienaer over een ander dienaer, geen ouderlingh oft diaken over een ander ouderling oft diaconen eenige

¹⁾ „indien se” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „in dese.” ²⁾ „stemmende” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „stemmen.”

heerschappie voeren. Hieruijt maken wij dit besluit: indien de heerschappie der eender kercke over de andere verboden is, soo sijn ooc alle beginselen ende middelen verboden, die daerhenen souden mogen den wegh bereijden. Nu is alsoo, dat het heerschappie der eender kercke over de andere in den voorgemelden art. uijtdruckelijck verboden is, soo moeten ooc met denselven verboden syn alle beginselen ende middelen, die tot sulcken heerschappie den padt voorbeleyden, ten welcken aensiene sommige sijnoden niet alleene de heerschappie verboden en hebben maer ooc alle tgene, dat vermoeden daervan oft occasie daertoe soude mogen veroorsaken, gelyck onder andere den eersten art. van de nationale sijnode binnen Embden gehouden anno 1571 aldus luyt: Geen kercke en sal over andere kercke de overhandt ofte heerschappie nemen ofte hebben, maer elck sal hem liever van alle vermoeden ¹⁾ ende occasie ende gelegentheynt van sulcx wachten. Waermede overeenstemt de generale sijnode, binnen Dortdrecht gehouden anno 1578, dewelcke int cap. der kerckelijcke versamelinghe art. XIe aldus seght: Geene kercke en sal over andere kercke de heerschappie voeren oft overhandt hebben, maer een igelijck sal hem liever van alle occasie ende suspitien van dien wachten. Maer om te beter te verstaen, waertoe dese reden dient, genomen van de heerschappie ofte vermoeden ende occasie daervan, soo moeten wij twee dingen overwegen. Het eerste is, dat de meeste stemmen oorsaken syn van meerder macht. Ten tweede, dat de meerdere macht een beginsel ende middel sij van heerschappie. Het eersten, indien men redenen verstaen wil, ten can niet gelochent werden, want soo wie om iet te bevelen ofte te besluyten meer seggens heeft dan een andere, die heeft ooc sonder twijffelt meerder macht, aengesien de macht, die iemant over andere heeft, door bevele uijtgevoert wort. Maer het bevelen ende besluit der kercken in hare classicale vergaderinge geschieden door de stemmen, daerom welcke kercke meer stemmen heeft, die heeft ooc meer geseghts ende volgens dien meer macht om te bevelen. Dat men hiertegen soude willen seggen, dat de dienaren uijt eene kercke verschijnende niet al gelijck tselve stemmen, en is niet om de swaericheynt wegh te nemen, want hier en wort sooseer niet gesproken van het geduerich gebruik als wel van de macht om te gebruiken ²⁾, die wij oordeelen onbillich te sijn. Daernaer, alsoo wij menschen sijn, can uijt de macht, die gegeven is, ooc de wille ontstaen om tot het gebruik derselver te commen, om welcke oorsake de goede ordonnantien verhinderen moeten niet alleen het willen maer ooc het connen, want dat men niet

¹⁾ „vermoeden” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „vermoeijden”. ²⁾ „als wel — gebruiken” ontbr. in DD

en begeert, dat iemant wille, men moet oock niet toelaten, dat hij het vermogen, insonderheyt omdat men maer al te veel gewaer en wort, dat de vrijheyt ende vermogen, gegeven om iet te connen doen, mijsbruijckt worden door eenen lust ende gelegentheyt ¹⁾ om sulcx eijndelijck te willen doen. Aengaende het ander, te weten [dat] de meerdere macht een ²⁾ beginsel ende middel syn tot heerschappije, de sekerheyt daervan can afgenomen werden uijt de beschrijvinge der heerschappije ³⁾, dewelcke hier eijgentlijck ⁴⁾ betekent het gebruijck van een meerder macht over eenige dan ons toekomt, waeruyt volghet, soo wie over iemant meerder macht dan hem toebehoort gegeven is, dat hij tot de dadelycke heerschappye anders niet en behoeft dan het gebruijck derselver macht, in der voegen dat die onbillijcke meerdere macht, die iemant heeft, het beginsel sij der heerschappie ende eenen middel daertoe, omdat men door de besittinge der macht tot het gebruijck derselver bequamelijck voortgeraken can, soo wanneer de genegentheyt der menschen daertoe ontsteken worden. Ende alsoo sij ⁵⁾ van nature tot hoogheijt gedreven worden, soo plegen se ⁶⁾ alle bequaemheyden, die tot deselve leijden, sorghvuldelijck waer te nemen ende met groote ijver aen te grijpen, gelijk de bevindinge tot allen tyden getoont heeft. Sels d'afgreselijcke vervallinge der kercken Gods, die in de voorige tijden uijt seer geringe beginselen van langer hant veroorsaect is, heeft maer al te claer bewesen, wat heerschappie datter opreijzen can, als de gelegentheden ende middelen, die daertoe helpen, niet in tijts geweest en worden, voornemelijck omdat de droeve ⁷⁾ ervarenheijt in de kercke Gods dickwils ⁸⁾ geleert heeft, dat de kerckendiensten in dese verdorventheyt der menschelijcker sinnen niet altijt van even getrouwen dienaeren, die haer tusschen hare behoorlijcke palen houden, betreden worden, hetwelcke de kercke bewegen moet om niet alleene de dadelijcke heerschappie maer ooc alle meerderheyt, die oft een beginsel [daarvan of een middel daartoe zoude mogen] worden, soowel door rechtmatige gebruijcken als door wijse ordonnantie te bedwingen ende wederhouden ⁹⁾. Ende dit is genoeg aengaende de redenen, uijt onse kerckenorderinghe getogen, dewelcke allesins bewijzen, dat de derthien kercken in Walcheren wel gegrondet sijn, die de gelycke stemminge der kercken in de classicale bijeencomsten versoecken. Maer wij sullen hier noch eenige andere redenen ten overvloede cortelyck bijvoegen.

¹⁾ „gelegentheyt” DD en LL hebben „genegentheit.” ²⁾ „een” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „ende”. ³⁾ „heerschappije” DD heeft „heerschappy, de sekerheit.” ⁴⁾ „eijgentlijck” DD heeft „oneigentlyk”. ⁵⁾ „sij” DD heeft „wy”. ⁶⁾ „plegen se” DD heeft „ook” ⁷⁾ „de droeve” DD heeft „dezelve”. ⁸⁾ „dickwils” ontbr. in DD. ⁹⁾ „wederhouden” DD heeft „nederhouden.”

Redenen uijt de besluytinge van andere sijnoden, soewel vrende ende uijthemsche als Nederlantsche, nopende de ge-lyckstemminge in kerkelijcke vergaderingen.

Alvooren wort int gemeene bevolen, dat gene andere persoonen besluytende stemmen in de kerkelijcke vergaderinge sullen hebben, dan dewelcke daer met credentiebrieven verschijnen, gelijk te sien is in den sijnode van den Hage, anno 1586 gehouden, art. 31: Die tot de tsamencomsten afgesonden werden, sullen hare credentiebrieven ende instructien, onderteeckent van degene die se senden, medebrengen ende dese sullen alleen ¹⁾ keurstemmen hebben. Waarmede overeencomt tgene van de nationalen synode int 8^e art. des 9^{en} cap. van de kerkelijcke discipline van de kercke van Vranckrick met dese worden besloten wert: Les resolutions ²⁾ se feront par les deutes des provinces, que sil se trouve d'autres ministres outre les deutes, ils pourront bien proposer ce qu'ils verront se devoir faire, mais ils n'auront voix deliberative nij decisive ³⁾. Hiertoe behoorde ooc het 16de art. van het 8^{en} cap. der discipline van Vranckrijk, bevelende dat een dienaer, uijt een provintiale sijnode tot de classe van een ander provintie afgeveerdicht sijnde, daer anders niet dan deliberative stemme en hebben, waeruijt claer is, dat die alleene moeten besluytende stemmen hebben, dewelcke tot de vergaderinge met brieven van credentie afgeveerdicht sijn. Daernaer ist al even claer in de sijnode besloten, dat tot alle meerdere vergaderinge uijt elck lidt derselver een gelijk getal van persoonen met credentiebrieven gesonden worden als tot de nationale sijnode, evenwel ⁴⁾ uijt elke provintie, want het eerste art. vant nationael sijnode, gehouden binnen Poictiers int jaer 1560, vereijst ten minsten uijt elke provintie ⁵⁾ eenen dienaer met eenen ouderlingh ofte diaken, welcke gelijkheyt in een meerdergetal mede bevolen wort in den 33^{en} art. van het tweede nationael sijnode, gehouden binnen Rochelle anno 1581. De worden sijn dese: L'article troisesme des sijnodes nationaux demeurera, mais pour le bien des eglises sera adiousté, que le plus que faire se pourra on ij envoiera d'ores en avant deux ministres et deux anciens de chacune province ⁶⁾. Deselve gelijkheyt moet in de provintiaele sijnode plaetse hebben, alsoo dat uijt haer respectieve classen een gelijk getal van stemmende persoonen verschijnen, hetwelcke goetgevonden is niet alleen in het 24^{en} ⁷⁾ art. [onzer kerkenordering maar ook in het 7 artykel] van de sijnode der Waelscher kercke van Hollandt ende Zeelant, gehouden binnen Delft anno 1590, sprekende aldus: L'égalité se gardera entre les eglises au

¹⁾ „alleen” DD heeft „alle”. ²⁾ „resolutions” DD heeft „relations”. ³⁾ „par les — decisive” DD heeft „etc.” ⁴⁾ „evenwel” DD en LL hebben „evenveel”. ⁵⁾ „ten minste uijt elke provintie” DD heeft „uit elke provincie ten minsten”. ⁶⁾ „L'article — province” ontbreekt in DD, die alleen heeft „etc.” ⁷⁾ 24^{en} DD en LL hebben terecht „42”.

nombre des deputes pour le sijnode ¹⁾. Hetselve bevelen de sijnoden ten aensien van de classicale bijeenkomsten, want in den generalen sijnoden, binnen Dordrecht gehouden anno 1578, luyt den 12^{en} ²⁾ art. van kerckelijke versamelinghe aldus: Uijt eenen iegelijck gemeente sal een dienaer des woorts met eenen ouderlingh op de classicale vergaderinge verschijnen. Waarmede overeenstemt den 30^{en} art. der generale sijnode tot Middelburgh, gehouden anno 1581. De classicale vergaderinghen, seght sij, sullen bestaen uijt ettelijke genaebuerde kercken, dewelcke elck een dienaer met eenen ouderlingh ter plaetse ende tijden, bij hen int scheiden ³⁾ van elcken vergaderinge goetgevonden (soo nochtans dat men boven de drij maenden niet uijt en stelle), daerhenen afveerdigen sullen. Gelijcker wijze ende met gelijcke worden is gestelt den 38^{en} art. van het generale sijnode, binnen de Hage gehouden anno 1586, welcke gelijkheyt mede bevesticht wort door het XI^{en} art. van het nationale sijnodo, gehouden te Niesmes anno 1572. Daerom, soo men de uijtgedruckte besluyten deser voorgemelde sijnoden, die eenpaerichlijck tselve spreken, en volgen wil, het geschil is geejndicht. Want opdat niemant en dencke, dat in deselve een seecker getal van eenen dienaer ende eenen ouderlingh beraemt wort, om te toonen dat niet min dan twee stemmende persoonen uyt ieder kercke afgeveerdicht moeten werden, ende niet om degene, die boven het voorsz. getal uijt eenige kercken souden mogen verschijnen, van het stemmen uijt te sluyten, soo dient aengemerckt, dat de sijnoden het beraemde getal soo nauwe ende gelijckelijck van de kercken onderhouden willen hebben, dat se selfs die kercke, alwaer de bijeencomste geschiet, niet toe en laten meer stemmen dan de anderen kercken [te] hebben, gelijck het blijkt uijt den 12^{en} art. int cap. van de kerckelijke vergaderinge des generale sijnode van Dordrecht anno 1578, seggende aldus: Ende alsoo wel alle dienaers dier classe als alle ouderlinge dier plaetse, daer de versamelinghe gehouden wort, in de classe mogen comen, soo en sullen nochtans niet meer (merckt op die woorden) dan twee van den kerckenraet daertoe verkooren uijt een iegelijck gemeente, keurstemmen hebben. Dit is een seer claer besluyt, hetwelcke andere volcken met haer ordonnantien toestaen, want het 4^e art. van het nationaal sijnode, gehouden binnen Parijs int jaer 1539 ⁴⁾, seght aldus: Quant aux diacres ou anciens du lieu, ou le diet sijnode sera assemble, ils pourront assister et proposer en leur ordre, toutefois nij en aura que deux, qui auront voix pour eviter confusion ⁵⁾. Ja het 7^e art. der Walscher sijnode van Hollandt ende Zeelant, gehouden binnen Delft anno 1598 ⁶⁾, seght van

¹⁾ „se gardera — sijnode” DD heeft alleen „etc.” ²⁾ „12^{en}” ontbr. in DD. ³⁾ „scheiden” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „senden.” ⁴⁾ „1539” LL heeft „1559”. ⁵⁾ „diacres — confusion” DD heeft alleen „etc.” ⁶⁾ „1598” DD en LL hebben „1590”.

de sijnode: Et il ne sera permis a l'église, ou il se tiendra, dij en faire assister plus que les autres ¹⁾. Sooveel is, dat selfs de kerckelijcke disciplijne van Vranckrijck oordeelt, dat de personen, die boven de afgeveerdige soude overich syn, niet alleene gene besluytende maer ooc geen beradende stemmen behooren te hebben, gelijk de woorden recht hier te voren verhaelt sijn.

Andere redenen, genomen van de loffelijcke gebruijcken der kercken.

Hoewel het gebruijck der kercken meenichmael afweeckt van de rechte ordre, nochtans in twee tijden besonderlijck ²⁾ is waerdich aengesien en ³⁾ waergenomen te werden. Den eersten tyt is die euwen, die den apostelen aldernaest is geweest, alwaer men bevint, dat in de kerckelijcke vergaderinge seer nauwe ⁴⁾ van dien tijt het recht der stemminge onderhouden ⁵⁾ ende naerstelijck voorgestaen is geweest als eene sake, dienende tot de ordre ende gerusticheyt der kercken, want in meerder vergaderinge oft der provintien oft der natien oft der geheelder christenheijt en syn niet alle de kerckelijcke personen, die verschijnen [maar alle collegien, uit dewelken zy verschenen], tot de stemminge ende besluytinge toegelaten, in voegen dat elck collegie [maar eene stemme gehad en heeft, dewelke van den herder, die int collegie], daeruijt hij verscheen, voorsat ⁶⁾, uijtgesproken is geweest. Niettemin de kerckelijcke personen, die tot dese vergaderinge quamen, waren herderen, ouderlingen ende diaconen. De herders ofte leeraers hebben in die dingen, die eijgentlijck de leere aengingen, alleen gesproken ende besloten. In andere saken hebben de ouderlingen ende de diaconen, gevraeght synde, mede hun geseght gehad, maer alsoo dat se niet en besloten. Nu elck collegie wiert sijn advijs afgevraeght, niet van den voorsitter van die vergaderinge maer van sijn eijgen herder, want, sittende in ordre neffens hem, hebben hare advijsen tsamengevoeght, uijt dewelcke hij syn besluyt geraemt ende aengedient heeft, soodat de meeste ende beroemste kercken met eene stemme tevreden sijn geweest.

Sooveele den anderen tijt aengaet, welckers gebruijck in kerckelijcke saken waerdich is aengenomen ⁷⁾ te sijn, die is 'de tegenwoordige eeuwe, als in dewelcke het den Heere belieft heeft door den arbeit van seer uijtnemende wercktuijgen sijn vervallen huijs weder op te richten ende tselve door hunnen voorsichtige ordonnantie tegen den vreeselijcken stoot van heerschappie, waerdoor het omgeworpen was, te ondersteunen, waerom die gebruijcken, die van sulcken loffelijcken oorspronck voortgecomen syn, soo sorghvul-

¹⁾ „Et il ne sera — autres” DD heeft slechts „Et ne sera etc.” ²⁾ „besonderlijck” ontbr. in DD. ³⁾ „en” DD heeft „om”. ⁴⁾ „seer nauwe” staat in DD en LL op een andere plaats; zie noot 5. ⁵⁾ „onderhouden” DD heeft „zeer naauwe”; LL „zeer nauwe onderhouden”. ⁶⁾ „hij verscheen, voorsat” DD heeft „zy verschenen waren, zat”. ⁷⁾ „aengenomen” DD heeft „aangemerkt”; LL „waergenomen”.

diglijk van ons behooren onderhouden te werden, als in de eerste wijselijk bedacht ende geluckelĳck sijn aengevangen geweest. Dese vinden wij alvooren in de Gereformeerde kercken van Vranckrick, dewelcke heden niet min besorcht en sijn om in hare vergaderingen de gelĳcke stemminge te plegen, alsoo ¹⁾ te vooren altijd wel bedacht sijn geweest om die te verordenen, welckers exemp^l seer vlijtelĳck ²⁾ nagevolght wort soo van de Walsche kercken, die hare woninge in dese landen hebbende, als van de kercken der vreemdelingen in Englandt. Daerenboven sijn dese in dit gebruijck gelĳckformich geweest de kercke van Brabant ende Vlaenderen, onder dewelcke selfs de aldermeeste, of se schoon niet alleen een groot getal van dienaren maer ooc onderscheijden kerckenraeden hebben, nochtans uijt alle die in de classicale vergaderinge maer twee personen, dat is eenen dienaer ende eenen ouderlingh, neffens ander kercken afgeveerdicht hebben. Dat men nu tegen dese gebruijcken soude willen stellen het gebruijck onser classen, en heeft genen schyn, want benevens dat de gewoonte gener classe gelden en mach oft tegen de algemene ordonnantie der kercken oft tegen wettelĳcke gebruijcken van geheele landen, omdat men hetgeene dat tegen recht gedaen wort, voor ongedaen houden moet, soo is ³⁾ dat het gebruijck onser classe niet en can in consequentie getrocken worden, overmits het in synen aldereersten aenvanck maer voor goet gevonden is geweest ten aensien van dien tijt, als in denwelcken het getal niet alleen der dienaren maer ooc der kercken seer cleijn was, in voegen dat het aengenomen is geweest naer den noot van den tijt ende niet gestelt naer den eijsch van het recht. Nu weet men wel, dat het gebruijck, hetwelcken voor sekeren tyt wort toegelaten, niet als een regel voor alle tijt bevolen wert. Daernaer, onse classe en heeft bijwijlen haer oordeel niet verswegen, waerdoor sij verclaert heeft het gebruijck der gelĳcke stemminge met de besluijten der sijnoden niet overeen te comen, alsoo te kennen gevende dat het niet en moeste sijn geduerich na uijtwijzen van den regel: quae a jure communi ⁴⁾ exorbitant, nequam ad consequentiam sunt trahenda. Hierenboven en is het gebruijck onser classe niet deurgaens onderhouden geweest maer meermael verandert, waerdoor de gelĳck stemminge weder opgerecht ende sekeren tijt achtereen geluckelĳck onderhouden is geweest. Daerom soot waerachtich is, dat men seght: non firmatur tractu temporis, quod de jure liminum ⁵⁾ non subsistit ⁶⁾, hoeveel te min moet het vast syn, dat noch na het recht niet en is noch altijd van den beginnen geweest.

Handwritten note:
 van de kercken
 seer cleijn was
 in voegen dat

¹⁾ „alsoo” DD en LL hebben „als zy.” ²⁾ „vlijtelĳck” DD heeft „veilig”. ³⁾ „is” DD en LL hebben „is het ook”. ⁴⁾ „communi” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „communium”. ⁵⁾ „liminum” DD en LL hebben „ab initio.” ⁶⁾ „subsistit” DD en LL hebben „substitutit.”

Laeste bewijsredenen, genomen uijt redelijk gevolgt.

Den apostel beveelt 1^{en} Corint. 14^{en}, dat alle dingen in de gemeijnte betamelijck ende met ordre geschieden mach ¹⁾, maer de stemmelijck verschijninge aller ²⁾ dienaren uijt de stedekercken is tsamen onbetamelijck [ende dienende tot disordre. Sy is onbetamelyk,] dat is tegen de eenvoudige gelijkformicheyt ende de welgemanierden sedicheyt der kercken strijdende, omdat alsoo in de vergaderinge eene kercke meer geseghs ende gebiet hebben sal dan vier oft vijf andere, daer nochtans meer kercken, tsamengevoeght synde, altijd meer vermogens betamen te hebben dan eenen alleene. Daerna dient soo grote menichte der stemmende personen, sijnde in onse classe over de vijftich, tot groot disordre, want als men over alle voorvallende dingen [telkens zoovele personen haar advys en stemme afvragen moet, men word gewaar, dat de tyd doorgaat, zonder dat alle dingen] afgehandelt connen werden ende ³⁾ op alles rijpelijk gelet sij. Ende soo men om tijt te winnen int vraegen der stemmen [eenige] voorbijginghen, men weet wel, dat sulx niet alleene met reden mochte qualijck genomen worden maer ooc eenen sulcke vergaderinge grootelijck misvoegen ⁴⁾ soude.

Ten tweeden soo in de voorigen tijden uijt een minder beginsel allengskens ⁵⁾ een schadelijcke hoocheyt is opgecomen, voorwaer in desen [verdorven] ouderdom der werelt soude veel meer [uit een meerder beginsel dergelijcke zwarigheden met der tyd veroorzaakt] worden. Maer het eerste beginsel, door hetwelcke de duijvel in de oude kercke heeft aengevangen den gront te leggen van de tijrannie der pausen, is veel minder geweest dan de swaericheyt, om dewelcke onse kercken nu in geschil sijn. Hetwelcke opdat het verstaen worde, soo dient men ⁶⁾ te gedencken de eerste beginselen der hoocheyt, dewelcke seer haest naer de tijden der apostelen in de kerckenraden gebroet sijn. Want alsoo dese bestonden uijt herders, ouderlingen ende diaconen, men heeft mettertijt goetgevonden uijt het getal van dien eenen te verkiesen, dewelcke om de ordre deurgaens onder hen presideren soude, die men den name episcopi toegeeygent heeft. Van den bishop is tot den metropolitanen gecomen ende dat onder dectmantel, opdat de sijnoden in elcken provintie, alwaer dese vorsitters sijn geweest, alsoo te beter souden versamelt ende geregeert worden. Naer de metropolitanen sijn de vier patriarchen opgeresen, tot denwelcken den vijftenden ooc eijndelyck gecomen is, als den keijser te Constantinopolen sijn hof overgeset hadde. Onder dese heeft den Roomschen allengskens het hooft

¹⁾ „mach” ontbr. in DD en LL. ²⁾ „aller” DD heeft „der.” ³⁾ „ende” DD en LL hebben „of dat.” ⁴⁾ „misvoegen” DD heeft „misnoegen.” ⁵⁾ „allengskens” ontbr. in DD. ⁶⁾ „men” ontbr. in DD.

opgesteken, totdat hij tot die eijsselijke hoocheijt ¹⁾ gecomen is, die de kercke Godts verdruckt heeft. Waeruijt te sien is, wat een afgrijselijk quaet uijt een cleijn beginsel voorgesproten sij, als te weten uijt de voor-sittinge in de kerckenraden, dewelcke nochtans anders niet dan de ordre en raeckte. Waarmede soo men vergelijken wil het beginsel der meerder-heyte, over dewelcke nu swaericheijt gemaect wort, soo salt van meerder gewichte bevonden werden, als rakende niet de ordre maer de macht der kercke, sijnde de eene in ongelijck vermogen boven de andere gestelt. Oversulcx moeten wij door den vreeselijcken val des voorigen tijts gewaershout sijn geweest ²⁾ genen beginselen te laten incruipen, waardoor den rechten stant der kercken soude mogen mettertijt grootelijck beschadicht werden.

Grondelijck verhael ende verclaringe mitsgaders advijs over seker different, geresen in de classe van Walcheren, nopende het persoonelijck verschijnen ende stemmen aller dienaren des woorts op de classicaie vergaderinge, overgelevert in de sijnodale vergaderinge desen 13e Novembris 1602 bij D. HERMANNUS FAUKEEL ende JOHAN RADEMAKER.

Cap. 1.

Een cort ende sommarische verhael van tgene, dat desen aengaende in classe is verhandelt.

Een rechter ofte scheijtsman, die over eenige verschil sal oordelen, moet voor alle verstaen, waerin eijgentlijck het geschil is gelegen ende wat bejide partijen voorderen, want, qualijck daervan bericht sijnde ende den statum controversiae niet wel verstaende, hij en can ooc geen recht oordeel uijtspreken nochte de saecke tot een oordelijck uytcomste brengen.

Het is nu also, dat in de classe van Walcheren tusschen de classe ende de broederen van Vlissingen een seker geschil is opgeresen aengaende het stemmelijck verschynen aller dienaren op de classe, twelck nootsakelijck dient nedergeleght te wesen, want men spuert door het langh opschorten van dien, dat de swaricheijt grooter wert ende dagelijcx meer confusien causeert. Om welcke geschil dan grondelijck te verstaen, opdat men daervan recht oordeelen sal, dient geweten:

Dat ³⁾ van den beginnen der reformatie der kercken in dese landen alle dienaers des woorts in de classicaie vergaderinge gecomen syn om stemmelijck te besluijten alle voorvallende saken, tot gemeene welstant de kercken noodich, alsoo ooc dat eenige, hen somwijlen daeruijt absenterende, sijn

¹⁾ „eijsselijke hoocheijt” DD heeft „yselykste grootheit”; LL „eijsselicke grootheit”.
²⁾ „geweest” ontbr. in DD en LL. ³⁾ Hierbij staat, evenals in LL, in margine: „Alle de dienaers sijn in classe gecomen van het jaer 1574 tot het jaer 1588”, hetwelk in DD in den text voorkomt na „23 Sept.”, met NB. er voor; zie noot 2 volg. pag.

van de classe daerover vermaent, ja noodich geacht, dat de dienaers ¹⁾ eenige predicatie in de weke souden min doen, opdat alsoo alle hare dienaers op de classe soude mogen comen, gelijk blijkt bij de resolutie des classis anno 1574 op den 23^{en} November. ²⁾ Ende ³⁾ is dese ordre vreedsamelyck ende met stichtinge, ooc met onderlinge liefde, onderhouden geweest tot den 5^{en} 7^{ber} anno 1588, weijnich min dan veerthien jaren ⁴⁾.

Weliswaer ⁵⁾ dat op den voorsz. tijt van de dienaren, ten platten landen dienende, swaricheijt is gemaectt over het verschijnen aller dienaren uijt de steden ende daerom op haer voorgeven de classis alleen eenmael ordinare ⁶⁾ is bijeengecomen met gelijk getal der dienaren uijt alle plaetsen. Doch alsoo sij selve bevonden enige confusien ende vervremdinge der dienaren daeruijt te ontstaen ⁷⁾, hebben sij in de eerste classis ordinaria daeraen volgende eensamelyck dese sake op den ouden voet gestelt [alleen met dese reserve, dat in particuliere zaken, zoo hem iemand gegraveert] vonde door de menichte aller dienaren, alle kercken maer gelijcke stemmen en souden hebben ⁸⁾.

Alsoo ⁹⁾ is dit oudt gebruijck wederom sonder eenich tegenspreken onderhouden geweest tot den 24^{en} ¹⁰⁾ Mert 1597 den tijt van acht jaren, op welcken dagh in een extraordinaris classis ten versoecken der broederen van Vlissinge geresolveert is het verschijnen maer van eenen dienaer ende eenen ouderlingh uijt de stede.

Ende ¹¹⁾ alsoo men wederom sach de vervremdinge der dienaren ende confusien als vooren daeruit ontstaen, ⁷⁾ hebben die van de kercke van Middelburgh den 3^{en} Mert 1599 versocht het oude gebruijck wederom ingebracht te werden, twelcke van de classis is ingewillicht met sekere reserve, in de acte gespecificeert.

Maer die van Vlissinge, met dese resolutie des classis niet tevreden sijnde, hebben den eersten ¹²⁾ April anno 1599 daertegen geprotesteert,

¹⁾ „dienaers” DD en LL hebben „dienaars van Vlissingen”. ²⁾ „November” DD heeft „Sept.” Zie verder bl. 76 noot 3. ³⁾ Hierbij staat, evenals in LL, in margine: „Anno 1588 hebben de dienaers op de dorpen de stedische dienaers daeruijt gestemt”, dat in DD in den text voorkomt achter „veerthien jaren”, met NB. er voor. ⁴⁾ Zie vorige noot. ⁵⁾ Hierbij staat in margine: „Anno 1588 hebben deselve wederom gestemt, dat alle de dienaers uijt de steden souden comen den 13^{en} Mert”. Dit heeft LL ook in margine, echter staat daar „6^e” in plaats van „13^{en}”; DD heeft „1589” en „6 Martii”, terwijl het daar in den text voorkomt achter „souden hebben”, met NB. er voor. ⁶⁾ „ordinare” DD heeft „extraordinaris”. ⁷⁾ „ontstaen” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „verstaen.” ⁸⁾ Zie noot 5. ⁹⁾ In margine staat: „Anno 1597 op het versouck van dien van Vlissinge syn sij wederom daeruijt gestelt”. Dit heeft LL ook in margine, echter staat daar „gestemt” in plaats van „gestelt”. Deze aant. ontbr. in DD. ¹⁰⁾ 24^{en} DD heeft „28”. ¹¹⁾ In margine staat: „Anno 1599 wederom bestemt daerin te comen niettegenstaende tprotest van die van Vlissinge.” LL heeft hetzelfde in margine. Deze aant. ontbr. in DD. ¹²⁾ „eersten” DD heeft „7”.

twelck de classe beweeght heeft de sake ¹⁾ noch eens te resumeren, lastend alle kerckenraden dit stuck te ²⁾ overwegen ende haer resolutien ter naester vergaderinge in te brengen. Twelck geschiet sijnde den 29^{en} ditto, is daerin van nieuws ³⁾ het oude gebruyck bevesticht worden.

Dan die van Vlissingen, daermede noch niet tevreden sijnde, hebben haer voorgemelde protest vernieuwt den 2^{en} Junij 1599 ende den 23^{en} Martij 1600 schrijftelyck vertoont, dat sij beswaert waren voortaan ⁴⁾ in soodanige classicale tsamecomsten te verschijnen, totdat oft door de classe oft door de sijnodus dit geschil soude geejndicht worden.

De ⁵⁾ classis, rijpelyck hierop lettende, heeft ettelijcke mael door eenige hare gedeputeerde die van Vlissingen laten vermanen over dat hare precise vertoogh ende uytblijven uijt de classis, maer niettegenstaende dese vermaninge syn evenwel t'eenmael uijtgebleven tot den 4^{en} 7^{ber} 1600. Wat nu voorder in dese sake soo door de classe als door de gedeputeerde des sijnodi ende andersins is gedaen worden, is onnoodich hier te verhalen, gemerckt uijt het voorsz. genoechaem can verstaen worden, dat eijgentlyck het geschil hier is.

Status controversiae. ⁶⁾ — Hoe dat het 36^e art. des gearresterden synodi van Zeelant te verstaen sij, welck ordonneert, dat in alle classicale vergaderinge sullen verschijnen uijt elke ⁷⁾ een minister met een ouderlingh ofte meer naer gelegentheyt met brieven van credentie.

Sooveel ons aengaet, wij achten, dat het de meeninge niet en heeft, is ooc van ons ⁸⁾ noijt begeert, noch van de classe eenige kercken oijt toegelaten, dat in een voorvallende sake om ja ofte neen te besluyten, de dienaren van ider kercke, het hoofd tsamengesteken hebbende ende uijt eenen monde sprekende, sooveel stemmen souden uijtbrengen, als sij persoonen syn, maer wij houden het recht verstant van dien te sijn, dat alle de dienaers des woorts, leden des classis synde, in wat kercke sij ooc dienen, behooren op de classis te verschijnen ende daer te adviseren ende te stemmen elck voor sijn persoon in gemeene saken, den welstant der kercke aengaende, naerdats ider in een goede consciencie sal bevinden te behooren ⁹⁾ tot Godts eere ende stichtinge der kercken te dienen, ende dat om dese naervolgende redenen.

¹⁾ „de sake” ontbr. in DD. ²⁾ „te” DD heeft „nog eens te”. ³⁾ „van nieuws” ontbr. in DD. ⁴⁾ „voortaan” ontbr. in DD. ⁵⁾ In margine staat: „Hoevel den meestendeel des classis naderhant ingenomen sijnde bij dien van Vlissinge is bijgevallen, soo heeft nochtans de classe noch geen ander resolutie genomen”. LL heeft hetzelfde in margine. Deze aant. ontbr. in DD. ⁶⁾ Deze en alle nu volgende marginalia van onzen codex, die ook in LL voorkomen, maar in DD ontbreken, worden verder met cursieve letter in den text aangeduid. ⁷⁾ „elcke” LL heeft „elcke kercke”. DD ten onrechte „elke classis”. ⁸⁾ „ons” DD heeft „ouds”. ⁹⁾ „te behooren” ontbr. in DD en LL.

Cap. 2.

Redenen, waeromme alle kerckendienars des woorts in classe moeten comen ende stemmen.

1. *Dat alle dienaren des woorts in classen moeten comen ende stemmen. Want wat daer verhandelt wort, gaet hun al tsamen aen.* — Eerst ¹⁾ omdat al tgene, dat in de classe voorvalt te verhandelen, meerderendeel gemeene saken sijn, die alle kercken ende welstant derselver ende dienvolgens alle dienaren int gemeene aengaen, daeruijt dan volght, dat int verhandelen sulcker saken de tegenwoordicheyt aller dienaren des woorts nootsakelijck is.

De gemeene saken, die in de classis verhandelt werden, sijn dese: de oeffeninge der propositien ende censure van dien, beroepingende examinatie der leere ende des levens der nieuwer dienaren des woorts, opsicht, verplaatsinge, opschort ende afsettinge der dienaren des woorts ende schoolmeesters ten platte landen, ketterije ende valsche leere off te beletten off voor te comen, huwelijckse saken, die somwijlen seer duijster sijn om af te handelen, het oordeel over de sondaren, die om hertneckicheijt de excommunicatie werdich sijn. Wie siet [dan niet], dat de verhandelinge deser dingen alle dienaren des woorts int ²⁾ gemeen ende elck int besonder aengaet.

2. *Sij sijn alle leden der classis.* — Onse classe kent geen dienaren des woorts voor lidmaten des classis, dan die de art. des geloofs ³⁾ der Nederduijtscher kercke ondertekenen mitsgaders de acten sijnodi. Alle dienaern des woorts, in dese classe comende, onderteekenen persoonelyck de art. ende acten voorsz. Daerom soo erkent de classe alle dienaren des woorts voor lidmaten der classis, daer wij aldus besluijten.

3. *Ende men moet den eenen dinaer geenen heerschappie geven over den anderen.* — Onse sijnodus ordonneert art. 78, dat geen dienaer over den anderen niet en sal heerschappie voeren. Daerom is behoorlijck, dat in classicale regeringe den eenen dienaer soowel als den anderen sal gekent syn ende niet eenigen alleen het altijt stemmen ende ordonneren over den anderen in de hant gegeven en worde ⁴⁾.

Alle lidmaten des classis moeten comen tot de classe. Alle dienaers des woorts syn lidmaten des classis. Daerom moeten alle dienaers des woorts tot de classe comen, opdat men het corpus der classe niet en berooft van een goet deel sijnder leden ⁴⁾.

4. *Sij dragen ooc gelijkelijck die lasten des classis.* — Alle die gelijkelijck de lasten des classis moeten dragen, moeten ooc als lidmaten des classis

¹⁾ „Eerst” ontbr. in DD en LL. ²⁾ „int” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „niet”. ³⁾ „des geloofs” ontbr. in DD. ⁴⁾ De alineas „Onse synodus — worde” en „Alle lidmaten — leden” komen in DD en LL in omgekeerde volgorde voor.

5. *Het is alsoo hier 21 jaren gebruyckkelyck geweest ende op veel ander plaetsen.* — Hierbij gevoecht het oude gebruyck in alle classe van Zeelant, veler in Hollant, Vrieslant, Cuelen, Aken ende vorstendom Gulijck en der Palsgraefsche kercken, bij denwelcken aller dienaren tsamencomste altijt stichtelijck ende profitelijck is bevonden.

6. *Den gearresteerde synode heeft het alsoo besloten.* — Eijndelijck alsoo hierover in de classe van der Goes ¹⁾ (soo wij anders wel onthouden hebben) eenigh dispuijt is geweest ende daervan in de gearresteerde sijnode gewach gemaect, heeft de synodus voorseyt, siende op het oude gebruyck, in alle hare classen onderhouden, wel duijdelijck verclaert, dat ²⁾ niet alleen een dienaer (gelijck sommige den art. des Haegsche sijnodi dienaengaende wilden duijden) maar meer na gelegentheijt op den classis souden verschijnen, ende is daerom dienvolgens ³⁾ ettelijcke jaren sonder eenich tegenspreken gecontinueert worden. Daerbij ooc te bemercken staet, dat het wordeken (ofte meer) niemant van de dienaers uijt en sluijt, maer vervattet alle dienaren der kercken in Zelant, in dewelcke doe der tijt gelijck ooc nu niet meer als twee dienaren in de steden syn geweest, uijtgenomen Middelburgh ende Vlissinge in Walcheren.

Cap. 3 ⁴⁾.

Swaricheden ende ongerijmtheden, soo alle dienaers in classe niet en comen en stemmen.

1. *Soo sullen de dienaers van malcanderen vervremden.* ⁵⁾ — Gelijck uijt dese voorgestelde ende diergelijcke redenen meer blijkt, hoe nootsakelijck ende profitelijck die stemmelijcke verschijnunge aller dienaren in classe sij, alsoo staet eenen voorsichtigen richter te bedencken, dat in alle regeringe tsij kerckelijck oft politijck seer sorgelijck is een oudt gebruyck, bij twelcke men sich wel bevonden heeft, te veranderen ende eenige nieuwicheden in te brengen, aengesien daeruijt veele swaricheden, confusien ende ongerijmtheden volgen, gelijck ooc uijt dese nieuwichheit aengaende het uijtsluijten veeler oude ende bequaeme dienaren uijt de classicale vergaderinge te duchten is.

¹⁾ „der Goes” DD heeft „den Haag.” ²⁾ „dat „DD en LL hebben „dat zy verstaat, dat.” ³⁾ „dienvolgens” ontbr. in DD. ⁴⁾ Hiernevens staat nog aangeteckend: „Soo nu een nieuwe ordonnantie wert gemaect, dat sij niet en sullen alle verschynen”. Ook dit ontbr. in DD. In LL staat het naast het volgende art. ⁵⁾ Dit marg. staat in LL naast het volgende art., waar het ook behoort.

2. *Een dienaer soude mogen besluyten¹⁾, twelck syn collegie²⁾ niet en sullen toestaen³⁾.*

— Aldaer is ten eersten de vervremdinge der dienaren, d'een van den anderen, dewelcke, dewijle sij verre van een somwijle⁴⁾ geseten syn, niet bequamelijck connen te samen comen dan in classe, daer sij met onderlinge vrintschap ende liefde van alle kerckelijcke saken onderhandelinge hebben. Dit heeft⁵⁾ onse classe beweeght de nieuwicheyt, in desen begonnen, te weeren ende het oude gebruijck te erinneren ende te behouden, als blijckt bij de acta classis anno 1589 den 6^{en} Mert, art. 2.

Tis ooc vrent ende sorgelijck, dat het oordel aengaende de leere ende andere kerckelijcke saken, in classen voorvallende, eenen dienaer in de hant soude gegeven worden, die sonder voorgaende weten ende advijs van sijn mededienaren alleen⁶⁾ sijnde sal ramen ende besluyten, dickwils met eenige jonge aencomende ende dienvolgens in kerckelijcke saken onervaren, tgene dat alle die andere, die te huïjs gebleven syn om gewichtige redenen, hun daertoe moverende, niet en sullen connen toestaen, daeraen men hun nochtans als aen een besluit des classis sal willen binden.

3. *Dwelck de ordre⁷⁾ daerna sullen onsluyten.* — Staet dan weijders te bedencken, dat die andere dienaers, in de naeste classe comende, elck op sijn beurte sullen dat trachten met haer redenen⁸⁾ te onsluyten, tgene de andere besloten hadden, ende alsoo sal in de classe altaer tegen altaer, canon tegen canon gemaect worden, gelyck [men] met eenige exempelen des noots synde soude connen bewijzen geschiet te syn.

[*Soude oock van weijnighen ijct sorgelijcx tegen des landts welvaert konnen besloten werden.*]⁹⁾ — Alsoo de ervarentheyt mede leert, dat in de classe somwijlen saken voorvallen, niet¹⁰⁾ alleen de kercken maer ooc ten deele des landts welstant rakende (gemerckt dese twee met malcanderen groote gemeenschap hebben), soo is te vresen, dat van sommige in het afwesen van veele dienaren oft quaetwillichlijck oft onwetende iet schadelijck soude mogen voorgenomen worden, twelck nochtans onder den name des classis allen den dienaren als leden van dien soude toegeschreven ofte geweten worden, ende alsoo soude die onnosele moeten dragen, tgene sij niet verschult souden hebben.

5. *De absenten souden onwetende syn, waerop de besluytinge des classis gegrondet syn.* — Alle dienaren, leden des classis sijnde, moeten wetenschap ende kennisse hebben niet simpellic van die besloten acten der classen, maer ooc verstaen de fundamenten ende redenen, daerop deselve sijn gegront, opdat sij die des noot sijnde bescheidenlijck conden verdedigen ende met vrucht daernaer in classe verschijnen. Maer soo een groot deel der dienaren

¹⁾ „besluyten”, LL heeft „ijet besluyten”. ²⁾ „collegie” LL heeft „collegae”. ³⁾ Dit marg. staat in LL bij de volgende alinea „Tis ooc enz.” ⁴⁾ „somwijle” ontbr. in DD. ⁵⁾ „heeft” ontbr. in DD. ⁶⁾ „alleen” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „alle”. ⁷⁾ „ordre” LL heeft „andre”. ⁸⁾ „met haer redenen” ontbr. in DD. ⁹⁾ Dit tusschen [] geplaatste marg. ontbr. in onze cod. en is overgenomen uit LL. ¹⁰⁾ „niet” ontbr. in DD.

uijt de classe gehouden werden, soo sullen die onwetende syn, ist niet van de acten, alijt van de fundamenten ende redenen, daerop die gegront syn. Daerom en connen sij die des noot sijnde niet verdedigen noch naermaels ¹⁾ met sulck een vrucht op de classe verschynen.

6. *Het ware te vresen, dat eenige ketterye soude mogen van jemant ingevoert worden in de absentie van veele.* — Daer veele ende scherpsierende oogen in de classicale vergaderinge sijn, daer is soo seer niet te vresen, dat iemand eenige ketterije sal invoeren oft heijmelijck drijven, maer wel daer wijnich ende daertoe ²⁾ eenige onervaren sijn. Soo [nu] veele van de dienaren leden des classis daer uijt blijven, is te vreesen, dat in hare absentie iemand sal eenige ketterije invoeren oft heijmelijck drijven ende trachten om allengkens die andere wynige en somwijlen onervaren tot hem te trecken, daeruijt groote schade voor de kercke nootsakelijck staet te verwachten.

7. *Die alijt verschymende souden over de absenten heerschappie voeren.* — Soo ooc sommige dienaren altyt in classe stemmelijck comen, andere ter contrarie oft alijt oft tweemaal sjaers oft alleen eenmaal oft ooc eenmaal ten twee ³⁾ jaren min ofte meer (nadat ⁴⁾ vele dienaren in een kercke sijn) soo sal daeruijt nootsakelijck eenen heerschappie der dienaren d'een ⁵⁾ over d'ander onstaen tegen Christi leere ende synodale acten. Want eenige sullen alijt censores der propositien sijn, daer die andere, geproponeert hebbende, sullen alleen comen om gecensureert te worden. Eenige sullen alijt wetten stellen, andere maer wetten ontfangen. Eenige sullen sommige in haer absentie lasten opleggen, andere sullen die moeten dragen.

8. *De jonge dienaers in de steden souden nimmermeer wel ⁶⁾ leeren.* — In de classicale vergaderinge leert men de kerckenordeninge ende regeringe derselver. Soo daer nu uijten steden alleen den ⁷⁾ dienaer verschijnt, soo is het seker, dat de jonge dienaren, die in de steden nieuwelicx geroepen werden, nimmermeer geen kerckelijcke ordeninge noch regeringe derselver in classe sullen leeren, als die daer niet dan selden op haer gebuerte sullen verschijnen.

9. *Het is sorgelijck de oude dienaers uyt te sluyten ende den jongen dienaers tgouvernement der kercken in handen alleen te geven.* — Hierbij noch eijndelijck dient bedacht te werden, oft het niet sorgelijck [is] die classicale handelinghe ende die regeringe der kercken den ouden ende ervaren dienaren des woorts in de steden uijt de handen te nemen ende die den jongen dienaren, die eerst uijt der scholen comen, mitsgaders den eenvoudigen landtslieden (uijt denwelcken meerendeels die kerckenraden ten platten landen bestaen) in de hant te geven.

Om welcke ende andere diergelijcke swarichheden ende ongerijmtheden meer

¹⁾ „naermaels” DD heeft „meermaals”. ²⁾ „daertoe” ontbr. in DD. ³⁾ „oft ooc — twee” ontbr. in DD. ⁴⁾ „nadat” DD en LL hebben „naardat”. ⁵⁾ „d'een” ontbr. in DD. ⁶⁾ „wel” LL heeft „niet”. ⁷⁾ „den” DD en LL hebben „een”.

te vermijden, soo achten wij, dat alle de dienaren, leden des classis sijnde, daer niet alleen moeten verschijnen maer ooc in gemeene saken, den welstant der kercken aengaende, alle stemmen hebben, opdat men den raet der oude ende ervaren dienaren met Rehabeam niet en verlate ende de menichte der goeder raedtgevers (tegen de leere Salomons) niet en verwerpe.

Cap. 4.

[Antwoord op hetgene van sommige hiertegens word ingebracht.]

De redenen, waerom ons dunckt, dat alle dienaren des woorts stemmelijck in classe moeten verschijnen, mitsgaders die ongerimtheden, welcke uijt het contrarie volgen, verclaert synde, is niet meer overgebleven, dan dat wij tgene, dat van sommige hiertegen wort [in]gebracht, cortelijck beantwoorden.

Als eerstelijck: de sijnodus nationalis, in den Hage gehouden geduerende tgouvernement van den grave VAN LYCESTER, ordonneert dat op elcke classis sal verschijnen uijt naergebuur kercken eenen dienaer ende eenen ouderlingh. Daerom en behooren ooc op de classe des¹⁾ sijnodi maer eenen dienaer ende eenen ouderlingh uijt elcke kerecke te verschynen.

De synode in den Hage en sluijt geen dienaers uijt de classe, maer bedwinght wel die uijtblijvende te moeten comen. — Hierop dient voor antwoord, dat de sijnodus de onwillige dienaren wel heeft willen verbinden om op de classe te verschijnen ende niet eenige gewillige daeruijt sluijten. Dit soo te wesen blijktt daeruijt, dewijle den art. wel seght, datter eenen sal verschijnen (dat is ten minsten uijt alle kercken een), ende en seght niet maer eenen, twelck de reste soude uijtsluijten. Ten tweeden, soo en hebben ooc die classes in Hollant, Zeelant, Vrieslant (daert gebruijck was, dat alle dienaren verschijnen) uijt crachte van dien art. noyt geen veranderinge gedaen. Ten derden ende staet ooc wel te mercken, dat sij van geen naergehouden sijnoden daerover gecensureert sijn geweest oft bedwongen te veranderen, maer syn wel daerdoor onwillige ende uijtblijvende bedwongen in classibus te comen.

Ende om alle disputen ende twijfelachticheden te weeren, heeft den gearresteerden sijnodus van Zelant verclaert, dat sij verstaet²⁾, dat niet alleen een maer ooc meer dienaren sullen comen naer gelegentheyd. Daeromme ooc alle classes deser provincien bij het oude gebruijck gebleven syn, gelijk hierboven is aengewesen ende verclaert.

Instantia. Hiertegen wert geseijt: soo den art. des gearresteerden sijnodi van Zeelant meer dienaren toelaet dan eenen, soo laet se ooc meer ouderlingen toe, want de dienaren ende de ouderlingen werden in een gelijk getal gestelt.

Onderscheijt tusschen de dienaren des woorts ende de ouderlinghen. — Antwoorde: hoewel wij int verschijnen van meer dan een ouderlingh geen ongerijmtheyt en sien, soo achten wij nochtans, dat de sijnode, stellende

¹⁾ „classe des” LL heeft „classes deses”. ²⁾ „dat sij verstaet” ontbr. in DD.

dese woorden ofte meer, heeft gesien niet soo op de ouderlingen als wel op de dienaers des woorts, gemerckt [1] dat ouderlingen in dese quartieren in gene continuelijcken dienst der kercken en syn als wel de dienaren des woorts. [2] Sij en onderschryven ¹⁾ ooc die acta synodi niet. [3] Ende het formulier der bevestigingen [toont ook aanmerkelijk onderscheid tusschen beiden. 4. Konnen ook de ouderlingen] niet soowel van wegen haer eijgen affaire in classe niet altijd tegenwoordich sijn.

Instantia. Dat wijders wert gevraeght, indien alle dienaren mogen in classe met stemmen verschijnen, waertoe dan dienen souden de credentie-brieven, in denselven 36^{en} art. des Zeelantschen synodi vermeldt.

Waertoe de credentie-brieven noodich, als alle de dienaren comen. Antwoorde: om daermede die te hujs blijvende ouderlingen te vervatten, die de afgesondenen in haren naem gemachticht hebben.

Instantia. Uijt den 37^{en} art. des voorgaende ²⁾ synode wert breder aldus geseght: die op de classis sullen comen om daer eenige gravamen aen te ³⁾ geven, moeten gelast sijn van hun principaelen. Soo nu alle de dienaren op de classe verschijnen, wie ⁴⁾ sijn dan hare principale.

Welcken de principalen syn, wanneer alle de dienaers comen. — Antwoorde: het corpus des kerckenraet, bij welke die bestemt ende afgevaardicht worden, oft die andere te hujs blijvende ouderlingen, gelijk nootsakelijck in die kerckenraeden, daer maer eenen dienaer en is, soo wanneer hij uijtgesonden wert, die voor principale moeten gehouden worden.

Objectio 2a. Soo uijt een kercke meer dienaren quamen dan uijt een andere, soo sullen die met de menichte haerder stemmen die anderen overstemmen ende alsoo overherschē, twelc is tegen den art. des synodi.

Al ist dat uijt een kercke meer dienaren comen dan uyt een ander, soo en volght daeruyt nochtans geen heerschappye over den anderen. — Antwoorde: soo uijt een kercke veel dienaren quamen, die eenmōdich ⁵⁾ met haer te vooren beraemde advijs ende stemmen de andere overstemden, soo [hadden] haer die overstemde daerover te beclagen ende ware sulcx een specie van heerschappije, maer niet wanneer alle dienaers als leden des classis elck voor haer persoon in de vreesse des Heeren die voorvallende gemeene saken helpen besluyten, alsoo wij hierboven verclaert hebben. Ten tweeden, hoewel men ooc (onses achtens) geen exempel can voorbrengen, dat uijt die tegenwoordicheyt aller dienaren eenige heerschappije soude ontstaen sijn, want door de menichte worden die andere weijnige ⁶⁾ belet, die den meester ⁷⁾ souden willen maken. Ten derden, nochtans tot overvloed is op

¹⁾ „onderschryven” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „onderscheyden”.
²⁾ „voorgaende” DD en LL hebben „voorgemelde”. ³⁾ „aen te” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „acte”. ⁴⁾ „wie” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „wij”. ⁵⁾ „eenmondich” DD heeft „eenvoudig”. ⁶⁾ „weijnige” ontbr. in DD. ⁷⁾ „meester” DD heeft „meesten”.

alle vreesse van heerschappie genoehsaem voorsien door de acta des classis, gemaect anno 1589 in Martio, welcke acta door de gecommiteerde des sijnodi ende der heeren raeden ¹⁾ provisionelijck is bevesticht. Ten vierden, maer wat heerschappije uijt het uijtsluitten veler ²⁾ dienaren merckelijck ³⁾ te verwachten staet, hebben wij boven genoehsaem te bedencken gegeven. 5^{en} Eindelijck ⁴⁾ gelijk in consistorio niet en volght, dat de ouderlingen over de dienaren des woorts heerschappijen voeren, al ist dat sij meer sijn int getal dan de dienaers. 6^{en} Ooc niet en volght, dat de dienaers ten platte landen met hare ouderlingen heerschen ⁵⁾ over de dienaers in de steden, al is dat sij in menichte der stemmen ende in getal van persoonen in classe verre te boven gaen, dewijle sij niet al ⁶⁾ tselfste en stemmen maer elck voor sijn persoon, naerdatt hij in [conscientie oordeelt te behooren. Alsoo en volght het ook niet, dat uit dien eene kerke meer dienaren zend tot de classis dan een ander, dat daarom die kerk] heerschen soude over die andere, want ider van die dienaers stemt, naerdatt hij voor sich selfs in een goede conscientie gevoelt te behooren sonder te moeten ⁷⁾ volgen het advijs van sijne medebroeders.

Objectio 3^a. Gelijk in sijnodo alle classen ende in den Raedt van Staten alle stede met gelijcke stemmen comen, alsoo behooren alle kercken op de classe maer met gelijck stemme [te] comen.

Antwoorde. [1.] Wie en siet niet, dat de tsamencomsten der heeren Staten, bij de kerckelijcke vergaderinge vergeleken ⁸⁾, sij een ongelijck gelijckenisse, alsoo ons Christus selve aenwijst Joannes 18, Lucae 22, ende dat ooc tusschen een sijnodus ende een classicale tsamencomste een groot onderscheyt is, [2.] want die gecommiteerde tot den sijnodum hebben hare gelimiteerde antwoorden van hare classes respectie op die te [voren] aengescreven gravamina, d'welcke in classibus niet en geschiet noch niet en can bequamelijck gedaen worden. 3. Wij verswijgen, dat alle dienaren op den synodo om verscheijden redenen sonder schade haerder kercken niet en connen verschijnen oft blijven, gelijk wel op de classen, bestaende uijt nagebuerde kercken, connen doen ende tot noch toe gedaen hebben.

Conclusio.

Gemerckt dan van d'een sijde de redenen, hierboven int begin verhaelt, mitsgaders de omgerijmheden ende swaricheden, die uijt het contrarie gevoelen ontstaen, synde ooc van die andere sijde ongegront, tgene hier-tegen wort ingebracht, wij besluyten als vooren, dat alle de dienaren des

¹⁾ „raeden” DD heeft „Staten”. ²⁾ „veler” DD heeft „der”. ³⁾ „merckelijck” ontbr. in DD. ⁴⁾ „eijndelijck” ontbr. in DD. ⁵⁾ „heerschen” verbeterd naar DD en LL. Onze cod. heeft „heerschappije”. ⁶⁾ „al” DD heeft „alleen”. ⁷⁾ „moeten” DD heeft „mogen”. ⁸⁾ „vergeleken” ontbr. in DD.

woorts, leden des classis sijnde, in wat kercke sij ooc dienen, behooren op de classis te verschijnen ende daer te advijseren ende te stemmen, elk voor sijn persoon, in gemeene saken, den welstant der kercken aengaande, naerdat ider in een goede conscientie sal bevinden tot Godts eere ende stichtinge der kercken te dienen ¹⁾).

[Requeste, by dewelcke versocht wordt order over verscheyden beslyuten des Thoolschen synodi, met de versoecken daerby gevoecht ende apostillen op deselfde.] ²⁾

Copie.

Edele, erentfeste, wijse, voorsienighe heeren, mijnheeren de Gecommitteerde Raden der Staten slandts ende graeflickheydts van Zeelandt.

Alsoo door authorisatie der E.E. Mogende heeren Staten van Zeelandt in Novembri des jaers 1602 de provincialis sijnodus Zeelandiae is gehouden in het bijwesen ende ten overstaen der E.E. heeren gecomitteerde raden mrs. DANIEL JACOBI ende JOHAN HUYSENS, daertoe van de E.E. heeren Staten gecomitteert, ende daer eenighe dingen met gemeene advijs besloten zijn, dienende tot bevoirderinge der eere Godts ende om goede oirdre in sijn kercke te houden, om welcke int werck te stellen noodich is de authoriteit der christelijcke overheijt, als sijnde voesterheeren den kercken Gods, ende uwe E., voordesen met requeste daertoe versocht geweest zijnde, door menichvuldighe andere affairen, die onderentusschen voorgevallen zijn, belet is geweest daerop te letten, soo ist dat wij onderschreven dienaers des woorts, vuyt bevel des voorgemelden synodi die voirseide poincten kortelick in schrifte hebben gestelt ende hierby gevoegt, versoeckende dat het uwer E. believe, hierop gelettet hebbende, de kercke Gods in desen de handt te bieden, ten eijnde daerop mochte oirdre gestelt ende tgene allenxkens schijnt te vervallen wederomme te rechte mochte gebracht werden. Dit doende ect.

Uwer E. onderdanige HENRICUS BRANT, dienaer des woordts tot Zirickzee, ende HERMANNUS FAUKELIUS, dienaer des woorts tot Middelburch, van den classibus bij authorisatie des sijnodi voornoemt om dit te versoecken specialick gecomitteert.

Copie.

Poincten wt de artikelen des sijnodi provincialis Zeelandiae, ghehouden ter Tholen in Novembri 1602, welke vuyt last desselven den E.E. heeren Gecommitteerde Raden der Staten

¹⁾ „dienen” DD heeft „behooren”. ²⁾ „Requeste — deselfde”. Dit opschrift staat op de achterzijde van het stuk.

tslandts ende graeflickheijts van Zeelandt met behoirlicke eerbiedinghe voorgedraghen werden.

Eerstelijck soo eenighe landen voortaan wtgegeven werden om bedijckt te worden, dat daerbij mochte sorghe ghedraghen werden voor den kercken-dienst ende wat dien aenkleeft, ten eynde dien mochte eerlijck onderhouden werden.

Sal dit poinct gehouden werden in goeder memorie ende recomman-datie, zoo wanneer de ghelegentheijt haer daertoe sal presenteren.¹⁾

Ghemerckt dat de jonghe jeugt deser provintien niet alleen onder den vijandt in den steden maer oock ten platten lande, onder contributie sittende, ter schole besteedt wordt, werdt versocht, dat het placacet dienaengaende mochte geamplieert ofte breeder verclaert werden, opdat dezelve aldaer niet wat aennemen, dat de kercke ende lande mochte schadelick zijn.

Is verstaen, dat hierop sal worden gesien tplacacet, tegen de Jesuy-ten vuytgegeven, midtsgaders tgene gemaect is op de schooloordinghe in Zeelant, om daernaer, deselve gesien, voorder hierop te resolveren.

Alsoo de vergaderinghe des sijnodi nationalis zeer noodich geachtet werdt, dat het den E.E. Staten van Zeelandt believe de beroepinghe derzelve ter eerster ende bequaemster gelegentheijt te bevoirderen.

Die gedeputeerde van de heeren Staten van Zeelant ter vergaderynge van de heeren Staten Generael zijn hierop gelastet.

Dewijle den sabbath ende de vastendaghen op menigerleij wijze grouwe-lick werden veronthelijgt ende dat oock op den vastendaghen de houwe-lijksche bevestinghe van sommighen geeijscht werdt, tegen tgene dat Joël cap. 2, v. 16 geboden werdt, soo werdt versogt, dat zulcx alles mochte verboden ende door behoirlicke middelen geweerd worden.

Die van den Rade vinden goet, dat hierop ordre gestelt worde, alsoo sy het redelijck bevinden.

Alsoo doort placacet van policie de rhetorijckspelen om ghewichtighe redenen verboden zijn ende diesnietgegenstande op velen plaetsen tplacacet dienaen-gaende niet onderhouden en werdt, dat het den E.E. heeren believe tver-bodt van dien te vernieuwen, midtsgaders oock tegen de spelen in de latijn-sche ende franssche scholen naerder te verclaeren, alsoo door sulcke onnoo-dighe ende ontstichtelijcke oeffeningen de jonckheijt haeren tijdt verliest.

Alsoo hierop bij placate is voorsien, en connen die van den Rade niet voorder daerinne doen.

Dat het onbehoirlick ende vermetelick gebruyck van het ghepraetendeerde

¹⁾ De apostillen der Staten, hier met inspringende regels gedrukt, staan in het hs. op den rand ter zijde van elk synodaal voorstel.

waerseppen, midtsgaders het besoecken der afgestorven heijligen in bedevaert, dwelcke in sommigen plaetsen noch gebruyckelijck is, mochte geweert worden.

Sal dit den heeren Staten werden voorgedraghen om hiertegen bij naerder placacet te voorsien.

Alsoo de bevestinge des houwelicx voor de kercke geschiet met gebedt over de contrahentes als over bontgenoten, ende de ongedoopte (als niet hebbende ontfangen het teecken des verbonds) voor geen bontgenoten in de christelicke kercke, soovele het vuyterlijcke teeken aengaet, gekendt en worden ende dienvolgens niet kerckelick en kunnen in den houwelicken staet ingesegent worden, dat mijn E.E. heeren believe om der quaetwilliger wille hierin haer autoriteit te gebruycken ende den kerckendienaren met placate ofte andersins de handt te bieden.

Is verstaen voor dese tijt alsnoch hier niet te noveren.

Dewijle het zeer ergerlick is, dat in Godts kercke het houwelick werdt ingesegent tusschen personen, die met malkanderen in overspel geleeft hebben, ende de sijnodus geern zaege, dat sulcx geweert wierde, dat mijn E.E. heeren believe daerop eenich oirdre te stellen tot meerste stichtinghe der kercke ende weghnemen velerleij zwaricheden, die daerwt kunnen volgen.

Sal dit point den heeren Staten werden voorgedragen.

Angaende de personen, die men om wettelicke oirsaken weijgert binnen tslands te trouwen ende, buyten tslandts treckende, bij papen ofte andere personen onwettelick ende heijmelick tzamenghevoeght werden, werdt versocht, dat het placacet van policie dianaengaende mochte onderhouden werden.

En is hierop niet geresolveert.

Alsoo voordesen in sijnodo, ter Goes ghehouden, is verordonneert te versoecken ordonnantie aengaende eenighe casus matrimoniales ende dat daerop tot noch toe niet eijndelick en is gedaen, werden mijn E.E. heeren wederomme van deses sijnodi wegen versocht daerop te letten ende ordonnantie te maecken, naerdatt zij sullen bevinden te behooren.

En is alsnoch hierop niet geresolveert.

Casus matrimoniales, daerop ordonnantie ende verklaeringhe versocht werdt, gestelt wt last des sijnodi, ter Goes gehouden.

Hoe men handelen zal int ondertrouwen van personen, die wt vrende landen kommen ende verjaecht sijnde, door dongelegentheydt des tijts niet en connen doen blijcken, dat sy vrij zijn.

Op de navolgende aengetoghen artickelen is alsnoch niet gheresolveert.

Dewijle het houwelick tusschen broeders ende susters kinderen verschey-

dentlick ende toegelaten ende verboden werdt, of het niet goet en ware daervan een wtgedruckte ende generale weth te maecken.

Off degene, die eenighe dochters teghen den danck van haerer ouderen ofte vooghden wechvoeren ende in Hollandt ofte elders van papen of dergelijke personen getrouwt werden, niet hooger dan met een geltboete behoorden gestraft te worden, ende off sulcke onordentlicke tsamenkomsten voor wettelicke houwelickheden ende de kinderen, alsoo geprocreijeert, voor wettigh te houden sijn.

Off een man trouwen mach de weduwe van zijnen zwager ende een vrouwe den weduwaer van harer zwagerinne.

Off een man soude moghen trouwen de nichte van de vrouwe, daer hij mede geboeleert heeft, ende off een vrouwe mach trouwen den neve van den man, die met haer gheboeleert heeft.

Wat ordre men houden zal in het ondertrouwen dergener, die van merckelicken ongelijcken ouderdom sijn, ende insonderheynt wanneer de vrouwe 10, 12, 20. etc. jaren ouder is dan den man.

Hoe men hem houden zal in houwelicken van personen, die seggen, dat sij eenen merckelicken tijdt van haere ehegade sijn verlaeten geweest.

Off een man, die om overspel. bij hem begaen, van sijn huysvrouwe wettelijck ghescheyden is, met een ander vrouwe trouwen mach, et vice versa.

Hoe een man, die, int contracteren van houwelicke bedrogen sijnde, bevindt, dat hij een bastart heeft voor een echte, item een hoere voor een maecht etc., handelen zal; ende van ander dergelijcke bedrogh reciproce, tsij in qualitate personen ofte andersins.

Off een vooght ofte de sone of dochter van den vooght mach trouwen de weese, daer hij vooght aff is.

Onderstondt:

Actum ten Rade int Hoff van Zeelandt tot Middelburgh
den XIII^{en} Januarij 1604.

Mij present, B. DE JONGHE.